ԵՐԵՍՈՒՆ ԵՒ ՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ ԹԻՒ 3190 — ՈՒՐԲԱԹ 24 ՄԱՅԻՍ 1882 — Ն. Տ. 2 ՅՈՒՆԻՍ 1882

ՊԱՅՄԱՆ

Տարեկան գին Կ. Պոլսոյ համար 10 Մէճիտա
» » Գաւառաց » 12 »
Վեցամսեայ » Կ. Պոլսոյ » 5 1/2 »
» » Գաւառաց » 6 1/2 »
Օտար թղթատարով դրկուած 2 1/2 լիրա
Յանձնումն առողջ մէկ անդամի համար 3 դրչ., երկու անդամի համար 2 դրչ է. աւելի անդամներու համար զատ սակարկութիւն կը լինի։

ՄԱՄՐՈՒ

ԼՐԱԳԻՐ

30 ՓԱՐԱԶ — ՀԱՆԱՊԱԶՕՐԵԱՅ — 30 ՓԱՐԱԶ

ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ՊԱՅՄԱՆ

Գաւառ գնացած լրագրաց համար Յանձնը խմբագրութեան վրայ է։

Լրագրոյս վերաբերեալ նամակ կամ ոգեւորութիւն խմբագիրը հասցնելն պիտի ուզուի։

Կ. Պոլիս Պատրիարքարան, Հերայ Պէյ խան թիւ 31 Մասիսի գրասենեակը։

Հանդէս Յանձնը գնահատած նամակ չընդունուիր։

Զատուած նամակ, յօդուած, եւայլն ետ չեն տրուիր։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հեռագրական լուրեր. — Խառն լուրեր. — Ազգային լուրեր. — Արտաքին դիրութիւն. — Ֆրանսական կառաւ. — Թղթակցութիւն ի Միջագետաց. — Դիտակն. — Թերթօն Մասիսի. — Ազգ։

Կ. ՊՈԼԻՍ 24 ՄԱՅԻՍ

ՀԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԱԺԱՆՆՍ ԲՐԻԹԷՐ

Լոնտրա 1 Յունիս.

Այս առաւօտեան Թայմզ կը գրէ. «Կիմանանք թէ այս պահուս Փարիզի եւ Լոնտրայի կառավարութեանց միջեւ կարծեաց գործօն փոխանակութիւն մը կը լինի, օրուան կարեւոր խնդրոյ մը վրայ։ Ֆրանսա առաջարկած լինելով Անգլիոյ թէ առկախ մնացեալ գժուարութիւնները լուծելու լաւագոյն միջոցն է հրաւիրել մեծ տէրութիւններն, նոյնպէս եւ Թուրքիա, որ Կ. Պոլսոյ մէջ գումարուելիք դեսպանախորհրդոյ մը համար պատուիրակներ անուանեն։ Անգլիական կառավարութիւնն հաւանութիւն առաւ այս խորհրդոյն։ Երկու կառավարութիւնք համաձայնած են թէ հասատակ վիճակին պահպանութիւնը անցեալ հիմ պիտի լինի։

Թայմզ կը յարէ թէ Ֆրանսա եւ Անգլիա վերոյիշեալ խնդրոյն նկատմամբ մեծ տէրութեանց միջեւ կեցած համաձայնութեան պատճառաւ հաւանութիւն տուած են այս ծրագրին։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Նախարարաց խորհուրդն երէկ վերջին դումարեցաւ ի Բ. Դուռն։ Փաղթի կը կարծէ թէ նախարարաց խորհրդոյ նախագահն խորհրդակցութեան նիւթ եղող խնդրոյն վրայ խորհրդակցութիւնք աւարտած են։

Երէկեան Սթամպուլ լրագրոյ մէջ հետեւեալը կը կարդանք։

«Ամբողջ Եւրոպա զբաղեցնող խնդրոյն օր ըստ օրէ սոսկացած ծանր դարձուածքին պատճառաւ մեծ տէրութեանց ներկայացուցիչք իրենց դիւղ երթալն յետաձգեցին։

«Նախարարաց խորհրդոյ նիստերը դիւրը ցորեկ իրարու կը յաջորդեն։ Բ. Դրան և Անգլիական ու Ֆրանսական կառավարութեանց միջեւ անդադար հեռագիրք կը փոխանակեն։

«Թիւմէրի հեռագիր մը կը ծանուցանէ թէ Ֆրանսա առաջարկեր է Անգլիոյ որ Կ. Պոլսոյ մէջ դեսպանաժողով մը դումարի։

Պերլինի դաշնադիրն սասրադը. ողջ տէրութիւնք և Բ. Դուռն առկախ մնացած խնդիրը լուծելու համար պատուիրակներ պիտի անուանեն։ Անգլիական նախարարութիւնն հաւանած է այս կարծեաց. բանակցութիւնք պիտի բացուին ներկայ վիճակին պահպանութեան վրայ։

Ըստ Թարվզի, Ֆրանսա և Անգլիա մեծ տէրութեանց միջեւ ամբողջ կատարեալ համաձայնութեան պատճառաւ՝ այս որոշումն ընելու յորդորուած են։

Բեկդրոպուրկի ժուրնալը (Ժանս Հավաս կը հեռագրէ) կ'ըսէ թէ, ներկայ երկրական վիճակն անփոփոխ պահելու հիման վրայ տէրութեանց համաձայնութիւնն երաշխաւորեալ է ամեն խառնաշփոթութեանց դէմ։»

Մայրաքաղաքիս Աւստրիական դեսպան Պ. Բալէյէ, իտալական դեսպան Քորթի կոմսն և Ռուսական դեսպանատան գործակատար Պ. Օնու՝ չորեքշաբթի օրը Բ. Դուռն երթալով արտաքին գործոց նախարարութեան խորհրդական Ցատեան Յարութիւն էֆէնտիի հետ տեսակցեցան։

Յունիս 1 թուով Հավասի հեռագիր մը կը ծանուցանէ թէ Եգիպտական խնդրոյն համար Կ. Պոլսոյ մէջ դեսպանախորհուրդ մը դումարելու առաջարկը զոր Ֆրանսա ըրած էր, Անգլիա ընդուներ է, և թէ հրաւէրներն երէկ պիտի ղրկուէին։ Դեսպանախորհուրդը մօտ օրէն պիտի դումարի։

Մայրաքաղաքիս Անգլիական դեսպան Լորտ Տիֆերին որ Հիսարլիքի կողմերն ուղեւորութիւն մ'ընելու դիտաւորութիւն ունէր, քաղաքական կարեւոր զբաղմանց պատճառաւ իւր ուղեւորութիւնն յետաձգեց։

«Իսթէրն Էքսբրէս» Անկլո Ֆրանսական թերթը կը ծանուցանէ թէ արքունի նաւարանի վարչութիւնը մայրաքաղաքիս հրապարակին վրայ մեծաքանակ հանքածուխ դնելով Սուտայ ղրկեր է։

Անգլիական «Մոնարք» շոգենաւը և ուրիշ երեք զրահաւորք Սուտայի ծովածոցէն մեկնեցան արեւելեան ջուրերն ուրիշ կողմ մ'երթալու համար։

Պ. Մաքս Միւլլէր վաճառականն Անվերսի Օսմանեան պատուակալ հիւպատոս անուանեցաւ։

Օսմանեան ցամաքային բանակը վերակազմելու պաշտօն ունեցող չորս Գերմանացի ազգ., որք կիրակի օրը մայրաքաղաքս հասան, չորեքշաբթի օրը կայսերական պալատն ի ճաշ հրաւիրուած էին, բայց վերջին վայրկենին ճաշն ուրիշ աւուր թողուեցաւ։

Իսթէրն Էքսբրէս կ'ըսէ թէ երկու օրէ ի վեր Բ. Դրան և կիպրոսի կուսակալ Ֆոթիատէս վաշայի միջև հեռագրեր կը փոխանակուին կիպրոսի ծանուցեալ խնդրոյն նկատմամբ։

Մուսուլի նորընտիր կուսակալ Թահսին վաշա չորեքշաբթի օրը կէսլեպուրտէն մայրաքաղաքս եկաւ և ուղղակի կայսերական պալատն երթալով՝ իւր շնորհակալութիւնն յայտնեց Վեհ. Սուլթանին։

Օսմանեան ընդհանուր պարտուց վարչական խորհուրդն որոշեց ամեն տէրութեանց մէջ եղածին պէս՝ Օսմանեան ընդհանուր պարտուց համար ալ մնայ առանձին մը բանել և այս պաշտօնն Օսմանեան Պանքային յանձնեց։

Ֆրանսական «Ֆլոռա» անուն զրահաւորը որոյ մէջ 4 թնդանօթ և 440 նաւաստիք կը գտնուին, Փիլէոնէն Զմիւռնի գնաց. թերևս առնուն Ռուսական շոգենաւն ալ նոյնպէս Պիրէոնէն Զմիւռնի գնայ։ «Այնալը Գավաբ» անուն օսմանեան քորվէթն ալ Զմիւռնէն Արշիպելագոսի կղզիները գնայ։

Բոլիսպանաս Բոլիթիք լրագիրը կը հաւատայ թէ արդարի զբաղմանց արժէքը պահելու համար կառավարութիւն դանձն որոշած է վեց հազար ոսկւոյ արժողութեամբ Մէճիտիէ վերցնել հրապարակէն։

Կը յիշուի թէ Ֆրանսայի արժեւորերը ընդդիմացած էին արժեթղթոց արձանագրութեան։ Ֆրանսայի արժեւորաց պատուիրակ Պ. Օպարէ արժեթղթոց արձանագրութեան հաւանելու արտօնութիւն ստացաւ. հետեւաբար Օսմանեան ընդհանուր պարտուց վարչական խորհրդին գործը դիւրացած է, կ'ըսէ Սթամպուլ։

Օսմանեան ընդհանուր պարտուց վարչական խորհրդին խոտայի պատուիրակ Պ. Մանքարաի ի մօտոյ խոտայիա պիտի երթայ ընտանեկան գործոց պատճառաւ։

Երէկեան Ֆար տու Պոսֆորի մէջ հետեւեալը կը կարդանք.

«Երէկ Ղալաթա-Սարայի մէջ ամենացաւալի իրողութիւն մը պատահեցաւ՝ Բէրայի ոստիկանապետ Պահրի վաշայի և Ֆրանսական դեսպանատան թարգմաններէն մէյն միջև ծագած անհամաձայնութեան մը պատճառաւ։ Ըստ որում իրողութիւնը կրնայ դիւանագիտական միջադէպ մը յարուցանել, ընթերցողք կրնան մակաբերել այն պատճառներ, որք կ'արդելուն զմեզ այսօր մանրամասնութիւն հրատարակելէ այս խնդրոյ վրայ։

Քաղաքապետ Մազհար վաշային հրամանաւ Պիւլիւլ տերէէն մինչեւ Գալաթիա տանող իւսկիւտարի մեծ խճուղւոյն նորոգութիւնը պիտի սկսի ի մօտոյ։

Երէկ ծանուցինք թէ մայրաքաղաքիս ոստիկանութեան նախարարը Հաճի Հաֆիզ վաշա երեքշաբթի օրը կայսերական պալատը կոչուեցաւ։ Սթամպուլ լրագիրն հետեւեալ տեղեկութիւնները կուտայ այս նկատմամբ։

«Ոստիկանութեան նախարարութեան պաշտօնատարը և ոստիկանք եօթն տարեկան կը պահանջէին։ Կառավարական պաշտօնատանց մէջ տարբերութիւն մը կայ որ նախ առաջարկեալ պաշտօնէից տարեկանները կը տարուին և ապա բարձր պաշտօնատարաց, վերջին օրերս երկերիս տարեկան վճարելու համար երկրական պաշտօնատուներն զրկուած դումարն ոստիկանութեան բարձր պաշտօնատարք իրենց մէջ բաժնեցին ի հաշիւ իրենց եօթն տարեկան պաշտօնէից և ոստիկանաց բան մը վճարելու։ Կ. Պոլսոյ ոստիկանական գործակալք այս անիրաւութեան դէմ բողոքելու համար աղերսագիր մ'ուղղեցին նախարարաց ատեան Բարձր. Ապա-իւրահիմն վաշային՝ Վեհ. Սուլթանին դիմեն հայցելու համար։ Ապա-իւրահիմն վաշան ալ պարտաւորեցաւ աղերսագիրը Վեհ. Սուլթանին ներկայել։ Նորին Վեհափառութիւնն իւր բարձր արդարասիրութեամբ՝ հրաման ըրաւ որ ոստիկանութեան նախարար Հաճի Հաֆիզ վաշա պալատը կոչուի, դիտնալու համար թէ ոստիկանաց տարաւնչներն հիմնաւոր էին թէ ոչ։ Զգիտցուիր թէ այնուհետեւ ինչ եղաւ. բայց կը հաւատան թէ ամենախիստ քննութիւն մը բացուած է։ Այս տեղեկութիւններն արժանահաւատ աղբիւրէ քաղած ենք, այլ սակայն տատանութիւնք չենք երաշխաւորեր՝ պաշտօնական տեղեկութեանց ըստ պատեղով։»

Վաղբի կը ծանուցանէ թէ Անգլիական կառավարութիւնն իւր Թուրքիոյ մէջ ունեցած հիւպատոսութեանց թերութիւնները նկատողութեան առած լինելով՝ ի մօտոյ բարենորոգումներ պիտի մտցնէ անոնց մէջ։

Հիւպատոսաց և անոնց օգնականաց դատական իրաւասութիւնները պիտի ընդարձակին. հետեւաբար հիւպատոսք այսուհետև չոգնեսուր արդեքի տակ դնելու և իրենց հպատակներէն միայն մահուան ժամանակ դատական քննութիւններ ընելու և այլ սոնց նման գործերու ձեռնհասութիւն պիտի ունենան։ Այս նկատմամբ այժմէն հրահանգներ արուած են մայրաքաղաքիս Անգլիական ընդհ. հիւպատոսին և ի մօտոյ Անգլիական միւս հիւպատոսարանաց ալ հրահանգներ պիտիտրուին։

Մի քանի օրէն, Եւրոպիոյ բոլոր ընակիչք խոշոր դիպաւոր մը տեսնելու սուիթ պիտի ունենան։

Այս դիպաւոր, զոր առաջին անգամ պիտի տեսնենք, այժմ 33 միլիոն փարասխ հեռի է մեզմէ և 27 միլիոն փարասխ՝ արեւէն։ Այժմ, իւր արագութիւնը մէկ աւուր մէջ աւելի է քան մէկ միլիոն փարասխ։

Քանի որ արեւուն մօտենայ, իւր փայլը պիտի աւելնայ արագապէս։ Շատ աւելի փայլուն պիտի լինի քան անցեալ տարուանը, և հանդիսական է որ ցորեկն իսկ կարենանք տեսնել զայն պարզ աչքով։

Մայիս 10/22ին նոր դիպաւորին արագութիւնն օրն 1,060,000 փարասխի հասած էր։

Յունիս 2ին, (Ն. Տ.), փայլածուն ոլորտին մօտը պիտի գտնուի, արեւէն 14 միլիոն փարասխ հեռի, արագութիւնն ալ՝ 1,431,000 փարասխ օրը։

Յունիս 10ին, (Ն. Տ.), այսինքն յառաջիկայ շաբթու դէպի վերջերը, արեւու մերձակէտին հասած պիտի լինի, արեւէն միայն 2,230,000 փարասխ հեռաւորութիւն ունենալով, և յայնժամ օրն 3,680,000 փարասխ արագութեամբ պիտի ընթանայ, որ ըսել է ժամը 153,000 փարասխ։ Նոյն օրն իւր փայլն 3,000 պատիկ աւելի պիտի լինի քան մարտ 7/19ին, երբ առաջին անգամ տեսնուեցաւ երկրէս, հեռադիտակի միջոցաւ։

Նոյն պահուն, նմանը չտեսնուած փայլունութեամբ արեւուն շուրջը պիտի դառնայ, զուգորդին (Քաբպալ) առաջին ճիւղը պիտի փակէ, և երկրորդ ճիւղին վրայ պիտի սկսի ընթանալ, հեռագիտակ հեռանալով արեւէն, և կարծես թէ չուզելով բաժնուիլ լուսաւորութեան այդ մեծ կերդանէն, հետզհետէ պիտի կորսուանէ իւր փայլունութիւնը։

Լրագրոյս երէկեան թերթին Ա. Երեսին Գ. սիւնակին մէջ տպագրական սխալ մը սպրդած է. փոխանակ 1872 ապրիլ 1 ըսուելու 1882 ապրիլ 1 ըսուած է։

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԵՐԷԿՈՒԱՆ ՆԻՍՏԸ

Ազգային Երեսփոխանական ժողովն իւր երէկի նստին մէջ, Պատրիարքական խնդրոյն վրայ ծանուցեալ որոշումը տարին յետոյ, ունկընդրեց իւր Ատենապետին մէկ հանառօտ բանախօսութեան, որով Մերելէմզուլի Յարութիւն էֆէնտի ներկայ նստաշրջանը կը փակէր, հաստատելով ի հարկէ թէ մեծամեծ յոյսերով սկսուած նստաշրջան մը շատ ապարդիւն մնացած էր, 11 նիստ միայն ընելով ընդամենն։ Ապա, առժամանակեայ նախագահ Սրբազանը տեսակ մը դամբանական կարդաց այս ամուլ նստաշրջանի վրայ, ի մէջ այլոց զովեստ տալով անոնց ջանքերուն, որք եօթն ամիսէ հետէ, ի բացակայութեան Ազգային ժողովոյն, յաջողութեամբ վարած էին ազգային գործերն։ Ատենապետ էֆէնտիի առաջարկութեամբ, երեսփոխանք յոսին կանգնելով ի՛ւրենց յարգանքը մատուցին երեք ազգային երեսփոխանաց յիշատակին, որք վերջին նստէն ի վեր կնքած էին իւրենց մահկանացուն, և որք են՝ կարապետ Եպիսկոպոս Սերովբեան, և Ռէթէոս և Սահակ Պէյլիկճեան։ Յետոյ, 1882 ի նստաշրջանին բացումը կատարուեցաւ ի Ներկայութեան 25 երեսփոխանաց, և առժամեայ Գլուխ մը կազմուեցաւ, նախագահութեամբ Երիցապետ Պարոն Տեարքի Մ. Մելիքեան, Ա. Սուրբեանեան և Գեր. Մատթէոս Եպիս. որք կը պնդէին թէ ներկայացեալ կրկին տեղեկագիրք քննապատելի կէտեր կը պարունակէին, և թէ անոնց եզրակացութենէն համաձայն որոշումի մը տալէ յառաջ, պէտք էր նոյն իսկ տեղեկագիրքը քննութեան առնուլ յառաջիկայ հինգշաբթի աւուր նստին մէջ, ապագրուելէն յետոյ։ Ընդդիմախօսք կը պնդէին թէ Հիւանդանոցի հացէն և մսէն զատ, որ այն ալ քիլոկրամի հաշուով նուազեցուցած էր, կրկին տեղեկագիրքը ուրիշ չօշափելի արդիւնք չէին տուեր, թէպէտ գրեթէ ամեն ինչ կարգադրուած ցուցնել կ'ուզուէր։ Այս ընդդիմութեան արդիւնքն էր, որ Տ. Ռ. Պերպէրեանի բանաձեւին մէջ լրկ «ՀԷՏ» ընդունելու պարբերութիւնը ներմուծեցաւ, մանրամասնութեանց քննութեան համար երեսփոխանաց ադամութիւնը վերապահելով, թէ և ասոր դէմ ալ առարկողներ եղան։

Կարեւորագոյն յայտարարութիւն մ'էր Գեր. Մկրտեան Հօր խրդմնայ Ս. Պատրիարք Հօր ըստ մէկ խօսքը թէ Ն. Սրբազնութիւնը վարչութեան հետ համախոհութիւն մ'ունեցած չէ վարչութեան ներկայացուցած ծրագրերուն նկատմամբ, և թէ կը կրկնի տեղեկագրերու եզրակացութեանց համեմատ որուշումն եւս չպիտի բաւէ զնՆ. Սրբազնութիւն վերադարձնելու յիր աթոռ։ Յետոյ Հ. Մկրտեան՝ իբր Երեսփոխան կարծիք յայտնեց թէ, եթէ ամբողջ երեսփոխանութիւնը դիմէ Ն. Սրբազնութեան՝ անկեղծ ջանք մ'ուս ընելով, գուցէ այս անդամ յաջողի։

Երեսփոխան ընտրուած անձինք երբեմն մ'ըչտի անտեղեակ են այն Սահմանադրութեան տրամադրութեանց, յանուն որոյ պաշտօն կ'ըստանձնեն՝ անոր անթերի գործադրութեան հսկելու համար։ Մօտերս Հայաբնակ կեդրոնէ մ'Երեսփոխան մ'ընտրուած է, որ իւր հաւատութիւն յայտնած է դրաւորապէս. բայց թողլով որ օտար հպատակ էր, և իբրև այն՝ չը կրնար ընդունիլ զայս պաշտօն, ինք այս պահուս Կ. Պոլիսէն բացակայ լինելով, կ'առաջարկէ ըլլաբար որ «մինչև որ ինք Կ. Պոլիս վերադառնայ, իւր եղբայրն, որ Կ. Պոլիս է, փոխանորդէ իրեն, իբրև երեսփոխան ներկայ դանուելով Ազգային ժողովոյ նիստերուն» (՞.՞.)։

Պատրիարքարանի Դիւանատունէն կը խնդրուի որ ուղղեմք լրագրոյս անցեալ հինգշաբթի աւուր թուոյն մէջ, Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին մեկնելուն առթիւ, Զմիւռնիոյ Գեր. Առաջնորդին զարնուած հեռագրին խմատին վրայ գրուած հատուածն, յորում ըսուած է թէ վարչութիւնն այդ հեռագիրը ղրկեց ծանուցանելով Ն. Գերապատուութեան թէ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսն առանց Պատրիարքարանի հաւանութեան մեկնած է Կ. Պոլսէն, և թէ Զմիւռնիա հանդիպելուն պէտք չէ որ և է պատիւ ընել անոր։ Այս վերջին խօսքը չկայ վարչական հեռագրին մէջ, որ միայն Տ. Մկրտիչ Կաթողիկոսին Կ. Պոլսէն մեկնիլն առանց Պատրիարքարանի հաւանութեան լինելը կը ծանուցանէ Զմիւռնիոյ Հայոց։

Պէօյիւքտէրէի Թաղ. խորհուրդը կը խնդրէ մեզմէ ծանուցանել թէ յառաջիկայ կիրակի, մայիս 23, դիւղին Ս. Հռիփսիմէ եկեղեցւոյ ծանը լինելով, եկեղեցւոյն քարոզիչ Մաղաքիա Ծ. վարդապետ Տէրտեան հանդերձեալ է Ս. Պատարագ մատուցանել արժանավայել հանդիսիւ։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

(Մեր Մոսկուայի թղթակցէն.)

Մոսկուա, 9/21 մայիս 1882

Ռուսիոյ ներքին քաղաքականութիւնն և հասարակային կեանքը զարմանալի երեւոյթներ են պարունակում իրենց մէջ։ Այս երեւոյթներն այնքան խոշոր են որ արժէ դորա վրան փոքր ինչ խօսելը։

Երեւոյթներու կարեւորագոյնը երեք կարելի է ընդունիլ. առաջին՝ յեղափոխիներուն օր աւուր զօրացող շարժումը և Ռուս ազգին այդ շարժման ընդդէմանալը, երկրորդ՝ յեղափոխներ արտադրող վարժարան համալսարանը կամ ազգային ընդհանուր լուսաւորութիւնն և բարոյականը, և երրորդ՝ Հրէից հալածումը որ ամենամեծ կապ ունի երկու առաջնոյն հետ։

Ռուսիոյ հրապարակական կամ ազգային կեանքն ես առ այժմ երկու կը բաժնեմ. կառավարական և օրագրական կամ գրական որ իսկապէս սերտ կապ չունի բուն ազգային կեանքին հետ։ Բայց որովհետեւ առ այժմ ազգային կենցաղվիզ կամ ծուռ ընթացք տուող մարմինները վերոյիշեալ երկուսն են այսինքն կառավարութիւն ու գրականութիւնը, ուստի և պիտի այդ երկուսի ուղղութիւնը քննենք, որպէս զի այս ազգի դործոց ընթացքին վրայ մասնաւոր դաղափար կազմենք։

Ընդհանրապէս խօսելով՝ պիտի ասեմ՝ որ թէ՛ կեդրոնական կառավարութիւնը և թէ գրականութիւնը ազգին բարիք անելու, ազգը երջանկացնելու փափաքով են ուղեւորած։ Բայց հանրածանօթ ճշմարտութիւն է որ փափաքն ու դործը շատ հազիւ են միանում. ըստ մեծի մասին իրողութիւններն ապացուցանում են թէ դործը փափաքած նպատակին հասցնելու տեղ՝ ինասաբեր հետեւանքներ է արտադրում։ Այս հիմամբ ես ո՛չ կառավարութեան և ոչ գրականութեան փափաքին կարեւորութիւն կուտամ այլ իրողութիւնները կը դատեմ և հետեւանքները կորոշեմ։

Առ այժմ, երկու առաջին իրողութեանց վրայ խօսիլը կը թողում և միայն Հրէից հալածման իրողութիւնը կը քննադատեմ.

Աշխարհին բոլոր աշխարհքին յայտնի է որ անցեալ տարուայ դարուն սկսեալ մինչեւ այժմ Ռուսահրապատակ Հրէայք անտանելի հալածանք են կրում Ռուս ամբոխէն։ Անցեալ տարուայ աւերումն ու մասնաւոր կոտորածը դեռ նոր լինելով շատերուն տէր ու զրուանք պատճառեցին, բայց այժմ՝ սովորական դառնալով՝ գրեթէ չեն նշմարում։ Անցեալ տարի աւերումն ու կոտորածը պատճառ մը դադրեց և կարծում էր թէ այդ ցասալի իրողութիւնը այլ ևս չեն կրկնուելու։ Սակայն մանրամասնութիւնք խնայողը կասկած էին յայտնում և միանդամայն զարմանում որ տեղական վարչութիւնք՝ ոստիկաններով զօրքերով հանդերձ՝ անհասկանալի նանապարհութիւն և թուլութիւն էին ցուցել խռովութեանց ժամանակ, նաև ֆայրական դուռ դէպի խռովարարները։ Միով բանիւ՝ մանրամասնութիւնք այնպէս էին ցուցնում թէ ո՛չ խռովութեանց և աւերմանց առաջքն առնողներ են եղել, ոչ խռովութիւնն ու կոտորածը զօրաւորապէս զրաղողներ, և ոչ իսկ յետոյ մեղաւորները խստութեամբ պատժողներ։ Ընդհակառակը Ռուս օրագիրները շատ իրողութիւններ էին լիչում. շատ օրինակներ ու փաստեր մէջ մէջ բերում հաստատող թէ նոյն իսկ խռովութիւնը ճնշելու կանչուած կօզաքներն ու զօրքերը արձակ համարձակ օգնում էին խռովարարներուն։ Ուրեմն կարդ ու կանոն պահպանելու, օրէնք յարգել տալու պարտաւոր զօրքն՝ իւր գերագոյն սրբազան պարտականութիւնները մոռնալով՝ խռովարարներուն օգնել է և խաղաղութեան թշնամի հանդիսացել։ Սա հոյակապ երեւոյթ է ազգային կեանքի մէջ. եթէ խռովութեանց ժամանակ զօրքը օրէնք յարգել տալու պարտաւորութիւնը մոռնայ և կրքերուն հետեւի, ամենամեծ թշուառութիւն է ազգին համար. զի վաղ միւս օր ուրիշ տեսակ խռովութիւն կամ ապստամբութիւն կրնայ ծագիլ ընդհանուր ազգային շահուց վնասակար, բայց պարտազանց զօրքի շնորհիւ յաղթանակել։

Այսպէս ուրեմն անսուտ իրողութիւն է որ Ռուս ամբոխը նահանգական և դաւառական քաղաքներում և գիւղերում կատաղաբար յարձակուելով Հրէից վրայ՝ նոցա կայքը կոտրատեց կողոպտեց, խանութներն ու տները աւերեց հիմնայատակ վրուց. զերեցք Հրէայքը ջարդեց վիրաւորեց սպաննեց։ Անսուտ իրողութիւն է նմանապէս որ դաղանացեալ ամբոխը չսանձահարուեց ոչ կատաղի խռովութեանց ու սպանութեանց ժամանակ, և ոչ իսկ յետոյ ըստ արժանւոյն պատժուեց. և որ նշանաւորն է, Ռուսները, մինչեւ անդամ կեդրոնական կառավարութիւնը, չէին դանդաղում պնդել թէ խռովութեանց պատճառ տուողը Հրէայքն են. «սպանութիւնք տեղի չէին ունենալ, ասում էին շատերը, եթէ Հրէայք չընդդիմադրէին ամբոխին. սա կը նշանակի թէ խեղճ Հրէայք պիտի անտարբեր նայէին իրենց ընչից աւերման, և դանակոծուած ժամանակ չպաշտպանուէին։

Ինչ և է, այս խռովութիւնք այնքան մեծ ու զզուելի էին որ բոլոր աշխարքի ուշադրութիւնը Ռուսաց վրայ դարձրին. կառավարութիւնը ստիպուեցաւ իրրև խռովութեանց առաջքն առնող միջոցներու ձեռնարկել։ Հրէից ինդիրը քննելու յանձնաժողով կազմեցաւ։ Հետեւանքն այն եղաւ որ ըստ Ռուսաց օրէնդրութեան՝ արդէն մեծապէս ճնշուած և զրեթէ մարդկային իրաւունքէ զրկուած Հրէայք աւելի՛ ճնշուեցան, աւելի՛ խստութեամբ հալածուեցան կառավարութեան ձեռքով, այսինքն հին օրէնքներն աւելի խստութեամբ դործադրեցին Հրէից դէմ, և նոր օրինաց ծրագիր ստեղծուեցաւ, որով Հրէայք իրենց ունեցած իրաւունքներից մեծ մասամբ զրկուում են։

Կեդրոնական կառավարութիւնը, խռովութեանց պատճառը՝ Հրէից առեւտրական ընդունակութիւնը՝ Ռուս ամբոխի հարստահարութիւն անուանելով՝ նոր օրինաց ծրագիր պատրաստեց, որպ իսկոյն է՝ առանց ոչինչ տալու Հրէից, առանց պաշտպանութեան և արդարութեան զօրաւոր միջոցներ առաջարկելու՝ Հրէից իրաւունքները խիստ սահմանափակել։ Կառավարչական հալածանքը այժմ աւելի ստուգած է. մայրաքաղաքներից աքսորում են Հրէայք, ոչ միայն եկեղեցական վճռաբանները, այլ և տարիներով կեցած ընտանիքներ։ Ցանկալի հրամայում է ընտանիքին ելնել երթալ. ժամանակ չի տրում կամ կարասիք ծախելու, զիջողութիւն չի լինում հիւանդներուն, մինչեւ անդամ ծնողականներուն զորս ըստիպում են նոյն իսկ երեխայ բերելուն երկրորդ օրը ճամբայ ելնել։ Ցարիներով զինուորութեան ծառայածք կամ գիտական աստիճան ունեցողք առեւտուր անելու իրաւունք չունին. Հրէայք դեղարաններում չեն կարող ծառայել — դեղարաններ չեն կարող ունենալ. այս խստութիւնը դեռ 77 և 78 թուականում պատճառ եղաւ մինչեւ 200 Հրէայ դեղագործներու ը-ՐԵ-ԼՈ-ՆԻ-Ն ընդունելուն (Մոսկուայում). տարիներով զինուորական ծառայութիւն արած Հրէայք առեւտուր անելու իրաւունք չունին և արգիլում է. ներքին նախարարութիւնը այսպէս պատճառաբանեց. թէ եւ դոքա երկարամեայ ծառայութեամբ արժանացած են իրաւունք վայելելու, բայց դարձեալ արգելում է մայրաքաղաքներում առեւտուր անել. միայն դոքա կրնան ապրիլ մայրաքաղաքներու մէջ և չեն աքսորուել. բայց ինչո՞վ պիտի ապրին —յայտնի չէ. երեւի ենթադրում է թէ երկարամեայ ծառայութեամբ ոսկի չինելու գիւան արած են։ Մայրաքաղաքներում առաջին կարգի վաճառականք և յետոյ ատենաւոր ազքատ արուեստաւորք կըրնան մնալ։ Հրէայք օտարազգու մօտ ծառայել չեն կարող, Ռուս ըստ պատուոյ ունենալ չեն կարող, վերջապէս Հրէայ զործակատար ապաստարներն էլ տահմանեալ թուով պիտի լինին։

Անցեալ տարի անկարգութիւններ սկսելէն առաջ ամեն տեղ նաստարաստում էին, արձակ հանարձակ ժամանակ ու տեղ էին որոշում և յետոյ աւերումն ու ըստանութիւն էին սկսում։ Այս հիմամբ եթէ պնդենք թէ ամեն լինելի արիւնահեղ խռովութիւն առաջուց յայտնի էր տեղական վարչութեանց՝ ճշմարտութիւն ասած կը լինիք. ճշմարտութիւն է նոնանապէս որ խռովարարներու պարագլուխները դրաւոր յայտարարութեամբ և բերանացի քարոզներով ամեն տեղ հաստատում էին ամբոխին թէ կեդրոնական կառավարութեան թոյլատուութեամբ և հրամանաւ պիտի ջարդեն Հրէայք։

Դատեցէք ուրեմն, այս տեսակ իրողութիւններ տեղի ունենալէն յետոյ՝ նախարարաց խորհրդի վճիռը (որ անցեալ տարուընէ ենթադրում էր), Հրէից վերաբերեալ աւելի խիստ նոր օրէնդրութիւնը, կառավարչական խիստ աքսորանքը և այլն ի՞նչ ազդեցութիւն պիտի ունենային։ Շատ պարզ է որ խռովարարներու յայտարարութեանց և ամբոխի կատաղութեանց օրինաւորութեան ապացոյցի պէս ընդունուեցաւ այն վճիռը, և իսկն առեւ անկարելի էլ է այլապէս մեկնել։ Այսպիսի պարագաներում, փոխանակ Հրէից վերաբերեալ խիստ օրէնդրութիւնը վերցնելու կամ դէթ Հրէայքը զօրաւորապէս պաշտպանելու, այլ և այլ իրաւունքներ շնորհելով, կեդրոնական կառավարութիւնը նոցա վայելած քիչ իրաւունքները խլում է, և մէկ կողմանէ անասանելի վիճակ ձգում նոցա, միւս կողմանէ կարծես կողմնակի յորդորում է շարունակել դաղանութիւններ։

Կառավարութեան բռնած ուղղութեան հետեւանքը երկու էր և այս երկուսն էլ տեղի ունեցան մանաւանդ այս տարի. Հրէայք անել վիճակում գտնուեցան — պաշտպանութիւն ո՛չ մէկ տեղէ. մէկ կողմէն կառաղի ամբոխը որ հալածում ըստ պատեհում է զիրենք դիւղերում և և քաղաքներում միւս կողմանէ կառավարութիւնը որ աքսորում է մայրաքաղաքներից և նահանդական մեծ քաղաքներից՝ բայց առանց ապահովութիւն տալու նոցա համար սահմանուած դաւառներում։ Ուստի թշուառ Հրէայք երենց բոլոր կայքը, նաև շատ ազդականներ ու զաւակներ կորուսած, քաղցած, ծարաւի, հիւանդոտ ու վիրաւորեալ, իրենց ցնցոտին վրանին ձգած՝ բռնադատուած են Ռուսիան թողուլ և օտար աշխարհներ դաղթել։

Մէկ Ռուս օրագիր առաջարկեց հանդանակութիւն անել տառապեալ Հրէից համար. բայց ո՞վ է լսողը. — դարձեալ հարուստ Հրէայք են որ կրցածին չափ օգնում են։

Այս տարի կատաղութիւնները աւելի սաստիկ են. անցեալ տարին կարծես սկիզբն էր, այս տարի շարունակութիւնը, բայց վերջը ի՞նչ կը լինի և ո՞ւր կը հասնի, Աստուած միայն գիտէ։

Այս տարուայ Բալդում եղած անկարգութիւնները ոչնչան քըստմընելի են որ սարսուռ են բերում լսողին վրայ. կին և աղջիկ առևանգել, մօր գրկի կսմենակը երեխայի գլուխ ջախջախել, հիւանդները անդթութեամբ սպաննել կամ ծեծել՝ սովորական բաներ են դառած. և որ զարմանալին է, կառավարութիւն այս համարը տուաւ ժողովրդին պաշտօնապէս թէ հարուստ եղած անկարգութիւններն այս տարի աննչան են, բացառութիւնը Բալդն է միայն կազմում, թէ և այն տեղ էլ շատ մեծ չէին և պատճառը Հրէայք եղած են։ Այսպէս ուրեմն կառավարութիւնը բացարձակապէս Հրէայքն է դարձեալ մեղադրում. չդիտեմ ի՞նչ տրամաբանութիւն է դաղանացեալ ամբոխն արդարացնել։

Օրագիրներն պատմում են թէ խռովութեանց ժամանակ Ռուս հոգեւորականներն (անցեալ տարուայ խռովութեանց ժամանակ մի քահանայի բստմնելի վարմունք էր ունեցած) ու բժիշկներն էին միայն խռովութիւնը դադրեցնել և հետեւանքը մեղմացնել էին ջանում. բայց գրգռեալ և դաղանացեալ ամբոխը հոգեւորականաց սպառնալիք էր անում. և սա նշանաւոր երեւոյթ է և թերևս հեռու չէ այն ժամանակը երբ Հրէից հալածանքին ու ջարդին յետոյ օտար ցեղերու ջարդին ձեռնտուութիւն լինին, յետոյ նոյն իսկ Ռուս հարուստներուն, յետոյ հոգեւորականներուն, յետոյ աղնուականներուն և այլն և այլն։

Թէ և օր չի անցնում որ օրագիրներում այս կամ այն տեղ եղած անկարգութեանց վրայ չգրեն (մանր տառերով որ ընթերցողաց ձանձրոյթ չպատճառեն), բայց ապրիլի 28ին Ռիբինսկում եղածը խիստ նշանաւոր է. այս անդամուայ զոհերը Հրէայք չեն, այլ Թաթարներ։ Օրագիրներ գրում են, Ռուս ամբոխը փորձեր է Գերմանացի դաղթականութեան մը կոտրածն անել, բայց ուժեղ դիմադրութիւն տեսնելով յետ է քաշուել և Թաթարներուն (1) վրան ընկել. Թաթարները Հրէից պէս ճնշուած չեն, և հարուածներով պատասխանել են. այդ օրուայ ջարդն էլ սարսափելի է եղած։ Մէկ ուրիշ տեղ արդէն Ռուս զինուորներ Ռուս ամբոխին հետ են կռուել, շատ մարդ վիրաւորել նաև մի քանիսը սպաննել։

(1) Օրագիրները այժմ հերքում են այս լուրը։

Այս իրողութիւններն անսխալապէս ապացուցանում են թէ բարոյական կապ չկայ Ռուս ազգի զանազան դասակարգի և ցեղերու մէջ. բարոյականութիւնը առ հասարակ անհետանալու վրայ է և դաղանակամութիւնը տիրապետելու։ Այս երկու տարուայ մանաւոր արիւնահեղ կոտորածները լինելիք մեծ ներկայացման թեթեւ կրկնութիւններն են. բայց սաքա մեծապէս պիտի վարժեցնեն ժողովուրդը և ապագայում կատաղի դաղանները պատրաստեն։ Ինձ այնպէս է թըւում թէ Ռուսիան 1881 թուականէն ապագայ մեծ յեղափոխութեան շրջան է մտած։

Այժմ հարցնելիք ու տեսնելիք թէ ի՞նչպէս են նայում այս անկարգութեանց վրայ Ռուս դրականութիւնն ու կառավարութիւնը։

(Շարունակ.)

ՓՈՒՆՍԱԿԱՆ

ԿԱՃԱՌ, (Ակադեմիա)

Ընդունելութեան Դոր Պարոն Բասդիւ

(Շարունակութիւն)

«Պ. Լիդռէ հաւատաց դրականութեան նաև այն պատճառաւ որ այդ իմաստասիրութեան շնորհիւ անդորրութիւն տիրեց իր միտց մէջ, ո՛չ ևս անդ յուզուելով բնազանցական ամենամեծ խնդիրներն։ Թիսուսն որպէս երկրայուն հաւատարապէս կը խռովեցնէին իր միտք. Օկիւսդ Գոնդ ազատեց զայն երկուքէն ալ՝ վարդապետութեամբ մը որ ի բաց կը մերժէր յաւէտ բընազանցութիւնն։

«Ցենլով այդ վարդապետութեան, Պ. Լիդռէ կ'ըսէր ինքնին. «Դու չը պարտիս մտածել ո՛չ իրաց ծագումին և ո՛չ վախճանին վրայ, ոչ հոգւոյ, ոչ աստուածարանութեան, ոչ բնազանցութեան վրայ. խուզարկո՛ւ դու «մը տատանիլ կամ հմայեալ», հետեւէ քու միտման. փախչէ՛ բացարձակէն. սիրէ՛ միայն յարաբերականն։ Ի՞նչ մտատանջութիւն այն աշխոյժ մտաց համար, որ կը փառասիրէր ընթանալ դիտութեան բոլոր ասպարէզն։

«Սակայն խաբուեցան Պ. Լիդռէի առերեւոյթ անդորրութեան վրայ և կարծեցին թէ էր նա անաստուած մ'անյողդողդ և անխռով։ Այլոց կրօնական դաւանանքն նմա համար չէին անտարբեր. «Շատ իսկ խելամտած եմ—կ'ըսէ— մարդկային կենաց տատապանացն ու տաժանանաց, որպէս զի կարելի ըլլայ ինձ կորզել ջանալ որ ևէ անձէ կը ներքին համգմանքը որ զինքը կը զօրացնէ աշխարհային փորձութեանց մէջ։» (1) Նա չուրանար ոչ

(1) Այս խօսքեր թարգմանուած ըլլալով Վահրամի թղթակցութեան մէջ, անտի քաղելով դրի զայնս իմ թարգմանութեան մէջ։

Մի ծանրացներ չարիքն, ըսաւ հայրն նեղսրտութեամբ, վասն զի կը տեսնես որ մեք իսկ անհամբերութեան մէջ եմք և իրաց վախճանին կ'սպասեմք։

Բայց դրացին, նստած, սկսաւ խօսել հանդարտութեամբ.

Այսպիսի անդոհական ժամու մէջ միշտ երախտագէտ մնօք կը յիշեմ բարեյիշատակ հայրս, որ երբ տղայ էի, խլեց սրտէս ամէն անհամբերութեան արմատներն այնպէս որ և ոչ մաղ մի մնայ անդ, և սովրեցոյ իսկոյն սպասել լաւագոյն իսկ քան ո և է իմաստուն մարդ։

Ըսէ՛ք մեզ, պատասխանեց Եբէյն, ի՞նչ հնարք գործածեց ծերունին առ այս։

Յօժարակամ կը պատմեմ ձեզ, ըստ դրացին, զի անցնիւր որ կարէ յուշն կապել և օգտակ։

Երբ մանուկ էի, մի կիրակէ օր պատահեցաւ ինձ մեծ անհամբերութեան մէջ անկիլ, անձկանօք սպասելով այն կառքին որ զմեզ Թմբեաց աղբիւրն պիտի տանէր։ Սակայն կառքն կը յապաղէր դալ. նման աքիսի, կը վազէի այսր անդր, սանդալներէն վեր վայր կ'ելնէի կ'իջնէի, և պատուհանէն դէպի դուռ կը դիմէի. մատներս մէջ մատամէջ կ'զդայի, սեղմանելն կը քերէի, սենեկին չորդին կը դառնայի սանսաղսի, և մերձ էի արտասուել։ Հանդարտաբարոյ մարդէն այս ամէնն կը տեսնէր. բայց վերջապէս երբ ծայրայեղ յիմարութեան դնաց դործն, անխռով բընոյ ձեռքէս, դէպի պատուհանն դարձաւ մը դադրեց և կարծում էր թէ այդ ցասալի իրողութիւնը այլ ևս չեն կրկնուելու։ Սակայն մանրամասնութիւնք խնայողը կասկած էին յայտնում և միանդամայն զարմանում որ տեղական վարչութիւնք՝ ոստիկաններով զօրքերով հանդերձ՝ անհասկանալի նանապարհութիւն ու թուլութիւն էին ցուցել խռովութեանց ժամանակ, նաև ֆայրական դուռ դէպի խռովարարները։ Միով բանիւ՝ մանրամասնութիւնք այնպէս էին ցուցնում թէ ո՛չ խռովութեանց և աւերմանց առաջքն առնողներ են եղել, ոչ խռովութիւնն ու կոտորածը զօրաւորապէս զրաղողներ, և ոչ իսկ յետոյ մեղաւորները խստութեամբ պատժողներ։ Ընդհակառակը Ռուս օրագիրները շատ իրողութիւններ էին լիչում. շատ օրինակներ ու փաստեր մէջ մէջ բերում հաստատող թէ նոյն իսկ խռովութիւնը ճնշելու կանչուած կօզաքներն ու զօրքերը արձակ համարձակ օգնում էին խռովարարներուն։ Ուրեմն կարգ ու կանոն պահպանելու, օրէնք յարգել տալու պարտաւոր զօրքն՝ իւր գերագոյն սրբազան պարտականութիւնները մոռնալով՝ խռովարարներուն օգնել է և խաղաղութեան թշնամի հանդիսացել։ Սա հոյակապ երեւոյթ է ազգային կեանքի մէջ. եթէ խռովութեանց ժամանակ զօրքը օրէնք յարգել տալու պարտաւորութիւնը մոռնայ և կրքերուն հետեւի, ամենամեծ թշուառութիւն է ազգին համար. զի վաղ միւս օր ուրիշ տեսակ խռովութիւն կամ ապստամբութիւն կրնայ ծագիլ ընդհանուր ազգային շահուց վնասակար, բայց պարտազանց զօրքի շնորհիւ յաղթանակել։

Այսպէս ուրեմն անսուտ իրողութիւն է որ Ռուս ամբոխը նահանգական և դաւառական քաղաքներում և գիւղերում կատաղաբար յարձակուելով Հրէից վրայ՝ նոցա կայքը կոտրատեց կողոպտեց, խանութներն ու տները աւերեց հիմնայատակ վրուց. զերեցք Հրէայքը ջարդեց վիրաւորեց սպաննեց։ Անսուտ իրողութիւն է նմանապէս որ դաղանացեալ ամբոխը չսանձահարուեց ոչ կատաղի խռովութեանց ու սպանութեանց ժամանակ, և ոչ իսկ յետոյ ըստ արժանւոյն պատժուեց. և որ նշանաւորն է, Ռուսները, մինչեւ անդամ կեդրոնական կառավարութիւնը, չէին դանդաղում պնդել թէ խռովութեանց պատճառ տուողը Հրէայքն են. «սպանութիւնք տեղի չէին ունենալ, ասում էին շատերը, եթէ Հրէայք չընդդիմադրէին ամբոխին. սա կը նշանակի թէ խեղճ Հրէայք պիտի անտարբեր նայէին իրենց ընչից աւերման, և դանակոծուած ժամանակ չպաշտպանուէին։

Ինչ և է, այս խռովութիւնք այնքան մեծ ու զզուելի էին որ բոլոր աշխարքի ուշադրութիւնը Ռուսաց վրայ դարձրին. կառավարութիւնը ստիպուեցաւ իրրև խռովութեանց առաջքն առնող միջոցներու ձեռնարկել։ Հրէից ինդիրը քննելու յանձնաժողով կազմեցաւ։ Հետեւանքն այն եղաւ որ ըստ Ռուսաց օրէնդրութեան՝ արդէն մեծապէս ճնշուած և զրեթէ մարդկային իրաւունքէ զրկուած Հրէայք աւելի՛ ճնշուեցան, աւելի՛ խստութեամբ հալածուեցան կառավարութեան ձեռքով, այսինքն հին օրէնքներն աւելի խստութեամբ դործադրեցին Հրէից դէմ, և նոր օրինաց ծրագիր ստեղծուեցաւ, որով Հրէայք իրենց ունեցած իրաւունքներից մեծ մասամբ զրկուում են։

Կեդրոնական կառավարութիւնը, խռովութեանց պատճառը՝ Հրէից առեւտրական ընդունակութիւնը՝ Ռուս ամբոխի հարստահարութիւն անուանելով՝ նոր օրինաց ծրագիր պատրաստեց, որպ իսկոյն է՝ առանց ոչինչ տալու Հրէից, առանց պաշտպանութեան և արդարութեան զօրաւոր միջոցներ առաջարկելու՝ Հրէից իրաւունքները խիստ սահմանափակել։ Կառավարչական հալածանքը այժմ աւելի ստուգած է. մայրաքաղաքներից աքսորում են Հրէայք, ոչ միայն եկեղեցական վճռաբանները, այլ և տարիներով կեցած ընտանիքներ։ Ցանկալի հրամայում է ընտանիքին ելնել երթալ. ժամանակ չի տրում կամ կարասիք ծախելու, զիջողութիւն չի լինում հիւանդներուն, մինչեւ անդամ ծնողականներուն զորս ըստիպում են նոյն իսկ երեխայ բերելուն երկրորդ օրը ճամբայ ելնել։ Ցարիներով զինուորութեան ծառայածք կամ գիտական աստիճան ունեցողք առեւտուր անելու իրաւունք չունին. Հրէայք դեղարաններում չեն կարող ծառայել — դեղարաններ չեն կարող ունենալ. այս խստութիւնը դեռ 77 և 78 թուականում պատճառ եղաւ մինչեւ 200 Հրէայ դեղագործներու ը-ՐԵ-ԼՈ-ՆԻ-Ն ընդունելուն (Մոսկուայում). տարիներով զինուորական ծառայութիւն արած Հրէայք առեւտուր անելու իրաւունք չունին և արգելում է. ներքին նախարարութիւնը այսպէս պատճառաբանեց. թէ եւ դոքա երկարամեայ ծառայութեամբ արժանացած են իրաւունք վայելելու, բայց դարձեալ արգելում է մայրաքաղաքներում առեւտուր անել. միայն դոքա կրնան ապրիլ մայրաքաղաքներու մէջ և չեն աքսորուել. բայց ինչո՞վ պիտի ապրին —յայտնի չէ. երեւի ենթադրում է թէ երկարամեայ ծառայութեամբ ոսկի չինելու գիւան արած են։ Մայրաքաղաքներում առաջին կարգի վաճառականք և յետոյ ատենաւոր ազքատ արուեստաւորք կըրնան մնալ։ Հրէայք օտարազգու մօտ ծառայել չեն կարող, Ռուս ըստ պատուոյ ունենալ չեն կարող, վերջապէս Հրէայ զործակատար ապաստարներն էլ տահմանեալ թուով պիտի լինին։

Անցեալ տարի անկարգութիւններ սկսելէն առաջ ամեն տեղ նաստարաստում էին, արձակ հանարձակ ժամանակ ու տեղ էին որոշում և յետոյ աւերումն ու ըստանութիւն էին սկսում։ Այս հիմամբ եթէ պնդենք թէ ամեն լինելի արիւնահեղ խռովութիւն առաջուց յայտնի էր տեղական վարչութեանց՝ ճշմարտութիւն ասած կը լինիք. ճշմարտութիւն է նոնանապէս որ խռովարարներու պարագլուխները դրաւոր յայտարարութեամբ և բերանացի քարոզներով ամեն տեղ հաստատում էին ամբոխին թէ կեդրոնական կառավարութեան թոյլատուութեամբ և հրամանաւ պիտի ջարդեն Հրէայք։

Դատեցէք ուրեմն, այս տեսակ իրողութիւններ տեղի ունենալէն յետոյ՝ նախարարաց խորհրդի վճիռը (որ անցեալ տարուընէ ենթադրում էր), Հրէից վերաբերեալ աւելի խիստ նոր օրէնդրութիւնը, կառավարչական խիստ աքսորանքը և այլն ի՞նչ ազդեցութիւն պիտի ունենային։ Շատ պարզ է որ խռովարարներու յայտարարութեանց և ամբոխի կատաղութեանց օրինաւորութեան ապացոյցի պէս ընդունուեցաւ այն վճիռը, և իսկն առեւ անկարելի էլ է այլապէս մեկնել։ Այսպիսի պարագաներում, փոխանակ Հրէից վերաբերեալ խիստ օրէնդրութիւնը վերցնելու կամ դէթ Հրէայքը զօրաւորապէս պաշտպանելու, այլ և այլ իրաւունքներ շնորհելով, կեդրոնական կառավարութիւնը նոցա վայելած քիչ իրաւունքները խլում է, և մէկ կողմանէ անասանելի վիճակ ձգում նոցա, միւս կողմանէ կարծես կողմնակի յորդորում է շարունակել դաղանութիւններ։

Կառավարութեան բռնած ուղղութեան հետեւանքը երկու էր և այս երկուսն էլ տեղի ունեցան մանաւանդ այս տարի. Հրէայք անել վիճակում գտնուեցան — պաշտպանութիւն ո՛չ մէկ տեղէ. մէկ կողմէն կատաղի ամբոխը որ հալածում ըստ պատեհում է զիրենք դիւղերում և և քաղաքներում միւս կողմանէ կառավարութիւնը որ աքսորում է մայրաքաղաքներից և նահանդական մեծ քաղաքներից՝ բայց առանց ապահովութիւն տալու նոցա համար սահմանուած դաւառներում։ Ուստի թշուառ Հրէայք երենց բոլոր կայքը, նաև շատ ազդականներ ու զաւակներ կորուսած, քաղցած, ծարաւի, հիւանդոտ ու վիրաւորեալ, իրենց ցնցոտին վրանին ձգած՝ բռնադատուած են Ռուսիան թողուլ և օտար աշխարհներ դաղթել։

Մէկ Ռուս օրագիր առաջարկեց հանդանակութիւն անել տառապեալ Հրէից համար. բայց ո՞վ է լսողը. — դարձեալ հարուստ Հրէայք են որ կրցածին չափ օգնում են։

Այս տարի կատաղութիւնները աւելի սաստիկ են. անցեալ տարին կարծես սկիզբն էր, այս տարի շարունակութիւնը, բայց վերջը ի՞նչ կը լինի և ո՞ւր կը հասնի, Աստուած միայն գիտէ։

Այս տարուայ Բալդում եղած անկարգութիւնները ոչնչան քըստմընելի են որ սարսուռ են բերում լսողին վրայ. կին և աղջիկ առևանգել, մօր գրկի կսմենակը երեխայի գլուխ ջախջախել, հիւանդները անդթութեամբ սպաննել կամ ծեծել՝ սովորական բաներ են դառած. և որ զարմանալին է, կառավարութիւն այս համարը տուաւ ժողովրդին պաշտօնապէս թէ հարուստ եղած անկարգութիւններն այս տարի աննչան են, բացառութիւնը Բալդն է միայն կազմում, թէ և այն տեղ էլ շատ մեծ չէին և պատճառը Հրէայք եղած են։ Այսպէս ուրեմն կառավարութիւնը բացարձակապէս Հրէայքն է դարձեալ մեղադրում. չդիտեմ ի՞նչ տրամաբանութիւն է դաղանացեալ ամբոխն արդարացնել։

Օրագիրներն պատմում են թէ խռովութեանց ժամանակ Ռուս հոգեւորականներն (անցեալ տարուայ խռովութեանց ժամանակ մի քահանայի բստմնելի վարմունք էր ունեցած) ու բժիշկներն էին միայն խռովութիւնը դադրեցնել և հետեւանքը մեղմացնել էին ջանում. բայց գրգռեալ և դաղանացեալ ամբոխը հոգեւորականաց սպառնալիք էր անում. և սա նշանաւոր երեւոյթ է և թերևս հեռու չէ այն ժամանակը երբ Հրէից հալածանքին ու ջարդին յետոյ օտար ցեղերու ջարդին ձեռնտուութիւն լինին, յետոյ նոյն իսկ Ռուս հարուստներուն, յետոյ հոգեւորականներուն, յետոյ աղնուականներուն և այլն և այլն։

Թէ և օր չի անցնում որ օրագիրներում այս կամ այն տեղ եղած անկարգութեանց վրայ չգրեն (մանր տառերով որ ընթերցողաց ձանձրոյթ չպատճառեն), բայց ապրիլի 28ին Ռիբինսկում եղածը խիստ նշանաւոր է. այս անդամուայ զոհերը Հրէայք չեն, այլ Թաթարներ։ Օրագիրներ գրում են, Ռուս ամբոխը փորձեր է Գերմանացի դաղթականութեան մը կոտրածն անել, բայց ուժեղ դիմադրութիւն տեսնելով յետ է քաշուել և Թաթարներուն (1) վրան ընկել. Թաթարները Հրէից պէս ճնշուած չեն, և հարուածներով պատասխանել են. այդ օրուայ ջարդն էլ սարսափելի է եղած։ Մէկ ուրիշ տեղ արդէն Ռուս զինուորներ Ռուս ամբոխին հետ են կռուել, շատ մարդ վիրաւորել նաև մի քանիսը սպաննել։

(1) Օրագիրները այժմ հերքում են այս լուրը։

Ամենուրեք ոգեւորեալ ամբոխ մը դադրեց և կարծում էր թէ այդ ցասալի իրողութիւնը այլ ևս չեն կրկնուելու։ Սակայն մանրամասնութիւնք խնայողը կասկած էին յայտնում և միանդամայն զարմանում որ տեղական վարչութիւնք՝ ոստիկաններով զօրքերով հանդերձ՝ անհասկանալի նանապարհութիւն ու թուլութիւն էին ցուցել խռովութեանց ժամանակ, նաև ֆայրական դուռ դէպի խռովարարները։ Միով բանիւ՝ մանրամասնութիւնք այնպէս էին ցուցնում թէ ո՛չ խռովութեանց և աւերմանց առաջքն առնողներ են եղել, ոչ խռովութիւնն ու կոտորածը զօրաւորապէս զրաղողներ, և ոչ իսկ յետոյ մեղաւորները խստութեամբ պատժողներ։ Ընդհակառակը Ռուս օրագիրները շատ իրողութիւններ էին լիչում. շատ օրինակներ ու փաստեր մէջ մէջ բերում հաստատող թէ նոյն իսկ խռովութիւնը ճնշելու կանչուած կօզաքներն ու զօրքերը արձակ համարձակ օգնում էին խռովարարներուն։ Ուրեմն կարգ ու կանոն պահպանելու, օրէնք յարգել տալու պարտաւոր զօրքն՝ իւր գերագոյն սրբազան պարտականութիւնները մոռնալով՝ խռովարարներուն օգնել է և խաղաղութեան թշնամի հանդիսացել։ Սա հոյակապ երեւոյթ է ազգային կեանքի մէջ. եթէ խռովութեանց ժամանակ զօրքը օրէնք յարգել տալու պարտաւորութիւնը մոռնայ և կրքերուն հետեւի, ամենամեծ թշուառութիւն է ազգին համար. զի վաղ միւս օր ուրիշ տեսակ խռովութիւն կամ ապստամբութիւն կրնայ ծագիլ ընդհանուր ազգային շահուց վնասակար, բայց պարտազանց զօրքի շնորհիւ յաղթանակել։

Այսպէս ուրեմն անսուտ իրողութիւն է որ Ռուս ամբոխը նահանգական և դաւառական քաղաքներում և գիւղերում կատաղաբար յարձակուելով Հրէից վրայ՝ նոցա կայքը կոտրատեց կողոպտեց, խանութներն ու տները աւերեց հիմնայատակ վրուց. զերեցք Հրէայքը ջարդեց վիրաւորեց սպաննեց։ Անսուտ իրողութիւն է նմանապէս որ դաղանացեալ ամբոխը չսանձահարուեց ոչ կատաղի խռովութեանց ու սպանութեանց ժամանակ, և ոչ իսկ յետոյ ըստ արժանւոյն պատժուեց. և որ նշանաւորն է, Ռուսները, մինչեւ անդամ կեդրոնական կառավարութիւնը, չէին դանդաղում պնդել թէ խռովութեանց պատճառ տուողը Հրէայքն են. «սպանութիւնք տեղի չէին ունենալ, ասում էին շատերը, եթէ Հրէայք չընդդիմադրէին ամբոխին. սա կը նշանակի թէ խեղճ Հրէայք պիտի անտարբեր նայէին իրենց ընչից աւերման, և դանակոծուած ժամանակ չպաշտպանուէին։

Ինչ և է, այս խռովութիւնք այնքան մեծ ու զզուելի էին որ բոլոր աշխարքի ուշադրութիւնը Ռուսաց վրայ դարձրին. կառավարութիւնը ստիպուեցաւ իրրև խռովութեանց առաջքն առնող միջոցներու ձեռնարկել։ Հրէից ինդիրը քննելու յանձնաժողով կազմեցաւ։ Հետեւանքն այն եղաւ որ ըստ Ռուսաց օրէնդրութեան՝ արդէն մեծապէս ճնշուած և զրեթէ մարդկային իրաւունքէ զրկուած Հրէայք աւելի՛ ճնշուեցան

Աստուծոյ էութիւնն և ոչ հոգւոյ անմահութիւնն. այլ սկզբնապէս կը հեռացնէ իր միտքէ այդ մոռացումները, զի կը հաշուէ անկարելութիւնն նոցա գոյութեան հաւատալ. գիտապէս։

«Իսկ ես՝ որ կը նկատեմ համոզիչ ֆէոդ և յոհանէսոնի բառերն՝ ես ինձ կը հարցնեմ թէ յանուն ո՞ր նոր, խնամատարական կամ գիտական գիւտի կրնայ մարդ խլել հոգւոյն խորերէն այդ բարձրագոյն մեծ ազգաղութիւնը։ Ինձ կը թուի թէ ի յաւիտենից անտի գոյութիւն ունին նոքա, ըստ որում խորհուրդն որ կը տիրէ տիեզերաց վրայ և որ ըղձումն են այն մտաղբաղմունք։ այդ խորհուրդ յաւիտենական է ի ինէ։

«Կը պատմուի թէ Ֆարատայ Անդլիայի մեծանուն բնագէտն, իր Լոնտրայի Արքունական Համալսարանին դասախօսութեանց մէջ, երբէք չէր արտասաներ Աստուծոյ անունն, ամենաջերմ հաւատացեալ մ'ըլլալով հանդերձ։ Օր մը բացառիկ կերպիւ այդ անուն ելաւ իր բերանէ. նոյնժամայն համակրական հանութեան շարժում մ'արտայայտուեցաւ դասարանին մէջ։ Ֆարատի նշմարելով զայն, ընդհատեց իր դաս հետագայ խօսքերով. «Զարմանք պատճառեցի արտասանելով Աստուծոյ անունն։ Եթէ ցաղդ իմ բերանէ չէիք լսած այդ անուն, պատճառն այն է որ ես ասա եմ փորձառական գիտութեան ներկայիսին։ Այլ Աստուծոյ դաղափարն և պաշտամունքն իմ մտաց կը հանին այնքան ապահով ճանապարհով որքան այն ճանապարհն՝ որ ըղմեղ կ'առաջնորդէ բնական ճշմարտութեանց։»

«Փորձառական գիտութիւնն էապէս դրական է, այս նկատմամբ որ չը հետաքններ իրաց էութեան, այլ թարէն ծագման և ճակատագրին թնդիրներն. Պէտք չունի հետազօտել այդ հարցեր. Եւ դիտէ թէ բան մը չը պիտի քաղէ բնագանցական վերացումներէ։ Սակայն և այնպէս չը մերժեր ենթադրութիւնն. ընդհակառակն՝ ոչ ոք տեղի քան փորձարար մը կ'ընէ ենթադրութիւններ. այլ իրրեւ առաջնորդ և խթան միայն կը դիմէ ենթադրութեան, զոր զգուշութեամբ կ'ենթարկէ խստաքննին հակակշռութեան։ Կ'արհամարհէ և կը վանէ իր նախընկալ դատողութիւններ, երբ փորձառութեամբ կ'ապացուցուի թէ նոքա չեն համապատասխաներ առարկայական իրութեանց, (ՌԷՆԱՆ՝ օպժէքթիվ)։

«Պ. Լիդռէ և Օկիւդ Գօնդ կը կարծէին և կարծել տուին հարեւանցի մտաց թէ իրենց գրութիւն հիմնուած էր նոյն սկզբանց այն դիտական եղանակի հետ՝ որ ճշմարիտ հեղինակներն են Աբիմեդ, Գալիլէոս, Բաքոն, Նիւտըն, Լաւուազիէ։ Պատրեցան, այո՛, միաքերն, նա մանաւանդ որ Պ. Լիդռէի գիտութիւնն և անկեղծութիւնն ամէն եղաշխիք կ'ընծայէին։

«Ի՞նչ մոլորութիւնու չը կրնար ասնել այդ երկու եղանակաց կարծեցեալ նոյնութիւնն։

«Առակօ ըսած էր Գօնդի համար. «Զոնի չափաբերական ո՛չ մեծ ո՛չ փոքր տիրոյս»։ «Արդարև»—կը պատասխանէ Պ. Լիդռէ— Պ. Գօնդ ըրած չէ երկրաչափական դիտեր, այլ ըրած է ընկերաբանական դիտեր։» Ա՜ա՛խ. Ահա ընկերաբանական դիտի օրինակ մը. 1850 Նոյեմբեր 10 ին, Պ. Լիդռէ գրեց Նուէնուլի մէջ յօդուած մը՝ Աբէմդեան խաչաբերի վերնագիրով, յօդուած որ ահմնմուած էր ապացուցանել թէ ընկերաբանութիւնն ալ դիտութիւն մ'է. «Երկու եղանակ կայ — կ'ըսէ — ապացուցանելու վարդապետութեան մը ճշմարտութիւն. մերթ ուղղակի հետամտութիւն, աշխատութիւն, ուսումնասիրութիւն, և մերթ այն վարդապետութենէ հետեւցուած զուշակութիւններ՝ որք կը համոզեն և կը յանկուցանեն բոլոր միտքերն ալ. դիտել և գուշակել նոյն բանն է. (ՈՒՇՈՒՈ, ՈՒ ԲԻԷՆՈՒՈ)։»

«Արդ պատահեցաւ որ, ըստ ուրում 1850ին կը վայելէինք խաղաղութեան բարիքներն՝ 1845էն ի վեր Պ. Լիդռէ ազատակէ. «Բայց խաղաղութիւնն նախատեսեալ է քան հինգ տարիէ ի վեր ընկերաբանութեան կողմէ։» Դժբախտաբար, յօդուածն հետագայ կերպով կը շարունակէ. «Այսօր ալ ընկերաբանութիւնն կը նախատեսէ խաղաղութիւնն ապագային համար այս փոխանցման ժամանակի, որը լրանէն յետոյ հանրապետական գաղափարակցութեամբ մը համոյն Եւրոպա միացած պիտ՝ ըլլայ և պատերազմաց վախճանն հասած պիտ՝ ըլլայ . . . »։ Պ. Լիդռէ խոյն կրեց պատրանք. Երբ 1878ին վերատպեց 1850ի յօդուածն, յաւելցուց այդ յօդուածի վրայ դիտողութիւններ, ուր՝ իր սովորական անկեղծութեամբ՝ կ'արտայայտէ այն վիշտ զոր կը զգայ իր նախնի ժամանակի միամիտ վստահութեան համար. «Այդ տարբարդ էջեր, —կ'ըսէ— կը տրտմեցնեն զիս. եթէ՞ հնար ըլլար ջնջել զայնս։ կը հակադիմեն յարաժամ այն դիպուածք հետ՝ որք կատարուեցան այդ էջերու հրատարակութենէն յետոյ . . . Հաղիւ արտասանած էի՝ մանկական եռանդեամբ մը թէ Եւրոպայի մէջ ո՛չ ևս տեղի պիտ՝ ունենային զինուորական պարտութիւններ՝ այլ նոցա պիտի փոխանակէին քաղաքական պարտութիւններ, երբ յաջորդաբար տեղի ունեցած Խրիմի մէջ Ռուսիոյ պարտութիւնն, Իտալիոյ մէջ Աւստրիոյ պարտութիւնն, Սրտոնի և Մէցի մէջ Ֆրանսայի պարտութիւնն և մօտերս ալ Պալքանայ մէջ Թուրքիոյ պարտութիւնն։»(2)։

«Այն գործ զոր Պ. Լիդռէ հրատարակեց 1879ին՝ Պանգենեզիսին, յեղափոխութեան և դրականութեան խորագրով, լցուած է պատրանքներով զորրը դրական վարդապետութիւնն նմա կրնայ տուաւ, քաղաքականութեան և ընկերվարութեան մէջ։ Եւ մինթէ զարմանալի է այս։ Քաղաքագիտութիւնն և ընկերաբանութիւնն ո՞չ ապաքէն այնպիսի դիտութիւններ են, ուր ապացոյն այնքան դժուարին է։ Կարի բազմաթիւ են այն տարերք որք յառաջ պիտի բերեն լուծումն այն խնդրոյ զորս կը յուզեն։ Անդ ուր կը միջամտեն մարդկային կիրքերն, անա կընկալն ունի կատարել անհուն դեր։»

(Յաջորդ թուով.)

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ի ՄԻՋԱԳԵՏԱՑ

(Մեր յարգոյ Թղթակցէն)

Շար. եւ վերջ Եդեսիոյ նամակին

Անցեալ հինգշաբթի օր (22 ապրիլ) ժամ 6–7ի առեն մինչդեռ երկինք տեղատարափ կ'անձրեւէր, քաղաքէս 6–7 ժամ հեռուն ի Խառան՝ Սէլմէն, Նպղըգ-խան և Միհարայ գիւղերու շարքն՝ իր տեսակին մէջ քսանեղի պատերազմ մը տեղի կունենար, վայրենաբարոյ Արար ցեղերու կողմէ, որոց վրայ խօսելու առիթներ ունեցած եմ արդէն։

2 տարի առաջ «Ուպէտ» ցեղին մարդեր «Ճըմէլան» ցեղէն 2 երիտասարդ կ'սպաննեն. կառավարութիւնն անհոգ կը դանուի յանցաւորները դտնել պատժելու մասին, և ասոնք կ'սկսի այս ցեղերու միջեւ այն դառն հակակրութիւն, յորմէ սարսափելի չարիք ցարդ շարունակեցին յառաջ դալ, որոց մինն է այն վերջին դէպք, որ շարժառիթ եղած է այս տողերուն։ Վերը նշանակուած ժամուն, «Ճըմէլան» ցեղէն Արաբացի հեծելոց լեղէան մը սրոք և դեղարդեամբք զինեալ կը յարձակի «Ուպէտ» ցեղին դիւղերուն վրայ, և «Ուպէտ»ներ եւս իրենց զօրութիւն կ'ամփոփեն և չարչարուք պատերազմ մ'է կ'ըսկսի, որ աւելի ապագային համար «չարագուշակ» լինել կ'սպառնայ։

Այս պատերազմի մասին առնուած տեղեկութիւններէ կիմանամք թէ «Ուպէտ»ի ցեղապետներ, նահապետական հանճարով շինուած հին հրացաններ էին, որք ընդ անձրեւով անգործածելի ըլլալով չկրցին հարուած արձակել։ «Ուպէտ»ներու այս անզգաստ վիճակէն օգուտ քաղելով «Ճըմէլան»ներ, ուժգնութեամբ յարձակեցան անոց վրայ և Ուպէտներէն 70–80 անձ որով և գեղարդեամբ վիրաւորելէն յետոյ 28–30 մարդ եւս սոսկալի անգթութեամբ դանակով ոչնչացուցին, չմոռնալով նաեւ ոմանց քիթն ու ականջները կտրել։ Ճըմէլաններէն միայն 4 վիրաւորք ընկան։

(2) Պէտք է ըսել փառաւոր պարտութիւն, ըստ որում թշնամոյ վերկայութեամբն իսկ թուրք զօրականք յաղթեցին նշանաւոր քաջութիւն եւ խուսափելու թիւն։

Այժմ ի խառան՝ ռազիլխանութիւնն իւր հարուցած նշանակութեամբ կը թաղուի։

Ցեղայոց ընդհանուր դատախազն, Եզեռնագատ ատենի անդամոյ մին և քաղաքային բժիշկն ուղեւորեցան ի խառան ՀՆՈՒԹԻՒՆ Ս'ԸՆԵԼՈՒ համար։

Կըսուի թէ ճըմէլաններու շատեր խառանէն քաշուած են (անշուշտ առժամանակեայ կերպիւ) դեպի ներքին անապատ, որոյ մէկ ծայր Պաղտատ կը հասնի։

Այժմ իրաց վիճակն ինչ որ ալ լինի, աւելի քան զամենայն այս սայդ է որ սոյն հակընդդէմ ցեղեր ներկայ դէպքերէն չափազանց յուզեալ, յեռ այսորիկ չարունակ չաբիք պիտի տեղան իրարու դէմս։ պիտի մոհացնեն երկրագործութիւնը խառանու պէս արդաւանդ երկրի մը մէջ, և այս տխուր կացութիւն պիտի շարունակէ այդ կողմեր, քանի որ ԷրէֆենդրոՒՆԵՐՆ Արաբական և Քրդական ցեղերու համար դարերով «Թարմ պահուելու արժանի» խնդիր մը համարուած է։

«Կառավարական խառութիւն» այս տեսակ ապերասան ցեղերու համար ամենէն անհրաժեշտ պէտքն է։

Եւ երբ կը խորհիմ թէ այս քանի մը բառերով պիտ չխօսեցայ, յոյնժամ հարկ կ'ղդամ ցաւելու հետեւեալ իրողութիւն յիշելով։

Դրեթէ 4 տարի առաջ, խառանու աղմկալից վիճակը կառավարութեան ուշադրութիւնը գրաւած և վասն այսորիկ Եդեսիոյ Թուրք երեւելիներէն վասեմ Ալի պէյ բարեկարգութիւն հաստատելու պաշտօնով անդ դրկուած և յաջողութեամբ դարձած էր։ Բայց 9 ամիս առաջ, մինչդեռ Եդեսիոյ քաղաքականութեան քամին ուրիշ կողմ կը փչէր . . . Անվարդ Արաբ մը համարձակութիւն ունեցաւ զԱլի պէյ ամբաստանելու, իբրեւ (բարեկարգչի պաշտօնով ի խառան գտնուած միջոցին) խստութիւններ ի գործ դնող, (և քիչ մը պատմութիւններ «ԷՊՊԷ») վերջապէս այն պաշտօն, որ վերը հրատարակուած դէպքերու նման դիպաց կերկնումն արդիւնած էր ի խառան, պատճառ եղաւ Ալի պէյի իտարէի ժողովոյն անդամակցութենէն անկմանը. (և ո՞վ դիտէ, պաշտօնանկութիւնն ալ իբրեւ վարձատրութեան միջոց մը համարուած չէ՞ (՞)։

Ինչ և իցէ դառնալով մեր նիւթին, կը սիրենք հաստատել թէ բարեխնամ կառավարութիւնը կը բարեհաճի ի հարկին վարձատրել մի ո և է անաչառ պաշտօնատար և չեթեղ այն անպիտան ցեղեր, որք իրենց արժէքէն աւելի չարիք կը կշռեն և կատարեալ պատուհաս մը դարձած են երկրին ու կառավարութեան դլխուն։

Ի դէպ է ասա յիշել թէ Եդեսիոյ վասեմ կառավարիչը նկատելով խառանու մշանջենաւոր խառնաշփոթութիւն, անդ «Համիտիէ» անուամբ Գայմագամութիւն մը հաստատելու համար արդէն խորհած և այս մասին Հալէպի կուսակալին դիմած էր։ Այս անօրէնութիւն, ի բացակայութեան զօրաւոր երաշխեաց, ի խառան խաղաղութեան պահպանման համար քիչ չատ լաւագոյն միջոց մ'է։ Բայց Հալէպի կուսակալութիւնն այ այդ մասին տակաւին յօժարամտութիւն մը ցոյց չը տուաւ, և մեք իրաւամբ կը կասկածինք թէ սոյն նոր խնդրոյ «ծրագիր» ևս նեռուած է այն անեղանելի պուէն մէջ, որ անցեալներն ընկած էր նաև «Եփրատի վրայ կամուրջ շինելու ծրագիր» որոյ նկատմամբ գրած էինք մեր նախընթեր թղթակցութեամբ։

* * *

Զանազան լուրեր. — Քանի մը շաբաթ առաջ հեղինակն անծանօթ յայտարարութիւն մը պատերու վրայ փակցուեցաւ, որ կրօնական պարտաւորութեանց մասին խրատ պղերգութիւնը կը կշռամբէր։ —Անցեալները Սեւ-երակի Գայմագամն ի տես մեր կառավարչին հոս եկաւ։ — Յեւրոպական Թուրքիոյ ոստ աքսորեալ Յունաց և Պուլղարայ մեծ մասն թող արուեցան. սոքա իրենց կալանաւորութեան միջոցին Եդեսացնակ Հայերէն միւս նեխիկական դիտութիւն դասն։ — Անցեալները քանի մ'ոճրագործ բանտարկեալք յաջողեցան բանտը ծակել, և երբ դիշերուան մութին օգնութեամբ կը փախչէին, զինեալ դիշերապահներէ արդիլեցան. բայց շաբթի անդ ուղեւորեցան։ —Գերազանց Ռոմանորդ արքաշանն, յառաջիկայ կիրակի, մայիս 2 ին Աղդ. ընդհ. ժողովը հանդիսապէս պիտի բանայ ի Քարտ-եկեղեցի։ այս մասին տարբեր ելիք տեղեկութիւնք յաջորդ նամակաւ։

ԳԻՏԱԿԱՆ

Աբրահամ Աբրահամեան Երեւան

Իրը ուսումնական նոր տեղեկութիւն, յառաջիկայ նոյեմբեր 24 ին, Արուսեակ մոլորակին արեգական ակառաւառակին վրայէն անցնելուն առթիւ, Գաղղիոյ Հանրապետութեան կողմանէ հոդաստիս զանազան կողմերը դրկուելիք զինեալ յանձնախմբոյ կազմութեանը վրայ «Աստեղաբաշխութիւն» անուն աստեղագիտական ամսաթերթին առաջին թուոյն տուած տեղեկութիւնքն հետեւեալ կերպով ի մէջ կը բերէնք։

«Գաղղիա ուրիշ երկիրներուն պէս կը պատրաստուի նոր յանձնախումբեր դրկել այս տարի 6 դեկտեմբերին (1) պատահելիք, արեգական վրայէն Արուսեակ մոլորակին անցքը դիտելու համար։

«Թէպէտ 1874 ին անցքը այժմեան աստեղագիտական գործիքներէն ըստ պատուոյ ճշդութեամբ արեգական հականկիւնը չի կրցաւ տալ, այսու ամենայնիւ չէր կրնար զանց առնուիլ երեւոյթ մը, որ վերստին 122 տարիէն տեղի պիտի ունենայ (2004 ին 7 յունիսին)։

«Գաղղիայէն ութ յանձնախումբ պիտի դրկուին, չորսը՝ հիւսիսային եւ չորսն ալ հարաւային կիսագնդին վրայ, դրեթէ միեւնոյն միջօրէականին տակը. այս երկու խմբերը որչափ որ կարելի է, իրարմէ հեռու ըլլալով։ Այս ութ յանձնախումբք պիտի կարենան մոլորակին մուտքին ու ելքին ամբողջ երեւոյթը գտնել։ Անդղիացիք ընդ հակառակն իրենց կայարանները արեւելքի ու արեւմուտքի դրեալ պիտի զուգադրուին. այնպէս որ յիշեալ կայարանք կարելի եղածին չափ իրարմէ հեռու դտնուին. բայց կայարաններէն ոմանք, մոլորակին արեգական վրայ միայն մուտքն ու ոմանք ալ միայն ելքն պիտի կարենան գտնել։

«Գաղղիական ութ կայարաններէն իւրաքանչիւրը վեց եւ ութ ոմանչափ բացութեամբ հասարակածային գիտակներ պիտի ունենան եւ գնդիչք յանձնախմբոյ գլխաւորէ մը եւ երկու օժանդակներէ կազմուած պիտի ըլլան։ Աւարիկ ընտրեալ յիշեալ ութ կայարանները եւ յանձնախմբոց գլխաւորներուն անուանքն։

Գաղղիական Անդղիական կղզիք. Պ. Թիսրան, աստեղագէտ Բարիզու դիտարանին։

Եղերք Բաղակռնիայի, Բիօ Նէկրօ. Պ. Բէրթրէն, Ֆնօրէն Նիսի աստեղագիտական դիտարանին։

Եղերք Բաղակռնիայի, Սանդա-Գրբիշ. Պ. Ֆլէշրիաս, հրամանատար զրահաւորի։

Եղերք Բաղակռնիայի, Շիւպիւթ. Պ. Հաթ, երկրաչափ։

Զիլի. Պ. Ցը Պէրնատիէր, ծովակալի տեղապահ։

Անդղիական կղզիք (Գուլա). Պ. Ս'Ա-պատի, անդամ դիտութեանց ճեմարանին։

Եղերք Ֆլորիտի. Պ. Բէրիէ, գընդապետի տեղակալ։

Եղերք Մէքսիկայի. Պ. Պուրէ տը լա Կրի, Ջրագիր-երկրաչափ։

«Մոլորակին անցքը երեք զանազան կերպերով պիտի գնուի։ Նախ, չօշափմանց ուղղակի գնուութեամբ. երկրորդ, կրկնաբեկ սղոցածից եւ մանրաչափական հեռաւորութեանց, եւ երրորդ լուսանկարի միջոցաւ։

«1874 ին լուսանկարի գործածութիւնը ոչ ուրեք ազէկ արդիւնք մը չի տուաւ։ Անդղիացիք, Գերմանացիք եւ Ռուսերն որոշած են այլ եւս յիշեալ կերպը 1882ին չի գործադրելու, համարելով որ ասիկայ անկարեւոր դատարկ մը յաւերումն ուրիշ բան չէ. բայց բնագէտք եւ աստղաբաշխներէն ոմանք կը յուսան թէ այս տարի յիշեալ կերպիս աւելի ազէկ պիտի կարենան յաջողիլ։

«Գաղղիոյ մէջ որոշեցին թէ զարձեալ լուսանկարի կերպը վերջիչեալ ութ կայարաններէն չորսը գործածեն։

«Բայց որովհետեւ զլխաւորապէս փոքրաչափական չափուց ուղղակի գնութիւններէն՝ կախում ունի երեւոյթին զիտողութեան յաջողութիւնը, եւ որովհետեւ մեծ փորձառութիւն կը պահանջէ, այնչափ նուրբ գիտողութիւնք կատարելու համար . . . այս յանձնախումբերն կազմող անձինքն, համբաւ եղեալ գիտնականներ յառաջ, Բարիզու դիտարանը պիտի երթան որ անկէ գնութեանց վարժին։

«Այս վարժութեանց համար գործիք մը չունեցին, որն որ Արուսեակին Արեգական վրայէն անցքը կը ներկայացնէ, յորում Արուսեակին եւ Արեգական անկիւնաչափական մեծութիւնն անուց բնական երեւոյթից չափուց նման են։»

Կ. Պոլսոյ մէջ Արուսեակ մոլորակին մուտքին ժամանակ արեգակը հորիզոնին վրայ պիտի ըլլայ, բայց նոյն մոլորակին յիշեալ լուսաւորին սկաւառակէն երբին առնը, անիկայ արդէն չատուց մեր հորիզոնէն խոնարհած պիտի ըլլայ։ Նոյեմբեր 24 ին Արուսեակ մոլորակը մայրաքաղաքիս մէջ ժամը զրեթէ 11ին արեգական վրայ յառաջանալու պիտի սկսի, բայց, ինչպէս ըսինք, մոլորակին դեռ արեգական վրայ եղած առնը, նոյն լուսաւորը մեր հորիզոնէն վար պիտի խոնարհի։ Արուսեակ մոլորակը արեգական վրայ դիտելու համար պարզ դիտակ մը բաւական է, միայն թէ դիտակին ակնապակւոյն առջեւը աչքը արեգական չացուցիչ լուսաւորութենէն պատսպարելու համար խիստ կապոյտ գունաւոր ապակիով մը ծածկելու է։

Առ այս հիմանէ հիմա այսչափ զրուցելով, ժամանակին միեւնոյն երեւոյթին վրայ մանաւոր ընդարձակագոյն յօդուած մը գրելու պատասխանութիւն ունինք։

ՀԵՐՈՆԻՄՈՍ ԲԱԲՍԵՂԵԱՆ
Ռուսերէն Աստեղագիտութեան եւ օդնական-քննիչ Պէրլիրատուութեանց

ԿԱՐԵՒՈՐ ԱԶԳ

Պ. Հ. Տ. Ծանէթթոյի սեղանաւորութեան եւ փոխանակութեան տունը—կը ծանուցանէ իւր բազմաթիւ յաճախորդաց եւ յարգոյ հասարակութեան թէ Համպուրգի ամենաչնաւոր վիճակահանութիւնը պիտի կատարի յունվարի 2/14 ին։ Այս հանրածանօթ վիճակահանութիւնը կը բաղկանայ 93,500 թիւերէ։ Ամենէն մեծ օգուտներէն մին այս է որ այդ 93,500 թիւերուն 47,600ը այլ եւ այլ դումարներ պիտի շահին, որոց ամենէն բաղդաւորն է 500,000 ֆրանքի մեծ բաժինը։

Մէկ սկզբնական տոմսակի մը գինն է 110 զրշ.
կէս » » 55 զրշ.
քառորդ » » 27, 50
ութերորդ » » 13, 75

Օտար երկիր դանուողներէն որոնք որ այս տոմսակներէն գնեալ փափաքին, կը խնդրուի որ իրենց խնդրած տոմսակներուն գինն ալ միանգամայն ղրկեն, առանց որոյ վերոյիշեալ հասատութեան Ֆնօրէնութիւնը չկրնար տոմսակ ղրկել։

Դիտողութիւն. Պ. Հ. Տ. Ծանէթթոյի տունն իմանալով որ բազմաթիւ թափառական մարդիկ վերոյիշեալ վիճակահանութեան տոմսակները կը վաճառեն իբրեւ այս սեղանաւորական տունէն ելած, կը ծանուցանէ յարգոյ հասարակութեան թէ իւր գրասենէն ելած ամէն տոմսակ իւր տան կնիքը կը կրէ վաճառման թուականին հետ, միանգամայն յատուկ տուփերի մը մէջ կ'արտաքսուած էութիւնն ու ոչ հոգւոյ անմահութիւնն. այլ սկզբնապէս կը հեռացնէ իր միտքէ այդ մոռացումները, զի կը հաշուէ անկարելութիւնն նոցա գոյութեան հաւատալ. գիտապէս։

«Իսկ ես՝ որ կը նկատեմ համոզիչ ֆէոդ և յոհանէսոնի բառերն՝ ես ինձ կը հարցնեմ թէ յանուն ո՞ր նոր, խնամատարական կամ գիտական գիւտի կրնայ մարդ խլել հոգւոյն խորերէն այդ բարձրագոյն մեծ ազգաղութիւնը։ Ինձ կը թուի թէ ի յաւիտենից անտի գոյութիւն ունին նոքա, ըստ որում խորհուրդն որ կը տիրէ տիեզերաց վրայ և որ ըղձումն են այն մտաղբաղմունք։ այդ խորհուրդ յաւիտենական է ի ինէ։

«Կը պատմուի թէ Ֆարատայ Անդլիայի մեծանուն բնագէտն, իր Լոնտրայի Արքունական Համալսարանին դասախօսութեանց մէջ, երբէք չէր արտասաներ Աստուծոյ անունն, ամենաջերմ հաւատացեալ մ'ըլլալով հանդերձ։ Օր մը բացառիկ կերպիւ այդ անուն ելաւ իր բերանէ. նոյնժամայն համակրական հանութեան շարժում մ'արտայայտուեցաւ դասարանին մէջ։ Ֆարատի նշմարելով զայն, ընդհատեց իր դաս հետագայ խօսքերով. «Զարմանք պատճառեցի արտասանելով Աստուծոյ անունն։ Եթէ ցաղդ իմ բերանէ չէիք լսած այդ անուն, պատճառն այն է որ ես ասա եմ փորձառական գիտութեան ներկայիսին։ Այլ Աստուծոյ դաղափարն և պաշտամունքն իմ մտաց կը հանին այնքան ապահով ճանապարհով որքան այն ճանապարհն՝ որ ըղմեղ կ'առաջնորդէ բնական ճշմարտութեանց։»

«Փորձառական գիտութիւնն էապէս դրական է, այս նկատմամբ որ չը հետաքններ իրաց էութեան, այլ թարէն ծագման և ճակատագրին թնդիրներն. Պէտք չունի հետազօտել այդ հարցեր. Եւ դիտէ թէ բան մը չը պիտի քաղէ բնագանցական վերացումներէ։ Սակայն և այնպէս չը մերժեր ենթադրութիւնն. ընդհակառակն՝ ոչ ոք տեղի քան փորձարար մը կ'ընէ ենթադրութիւններ. այլ իբրեւ առաջնորդ և խթան միայն կը դիմէ ենթադրութեան, զոր զգուշութեամբ կ'ենթարկէ խստաքննին հակակշռութեան։ Կ'արհամարհէ և կը վանէ իր նախընկալ դատողութիւններ, երբ փորձառութեամբ կ'ապացուցուի թէ նոքա չեն համապատասխաներ առարկայական իրութեանց, (ՈՒԵՆԱՆ՝ օպժէքթիվ)։

«Պ. Լիդռէ և Օկիւդ Գօնդ կը կարծէին և կարծել տուին հարեւանցի մտաց թէ իրենց գրութիւն հիմնուած էր նոյն սկզբանց այն դիտական եղանակի հետ՝ որ ճշմարիտ հեղինակներն են Աբիմեդ, Գալիլէոս, Բաքոն, Նիւտըն, Լաւուազիէ։ Պատրեցան, այո՛, միաքերն, նա մանաւանդ որ Պ. Լիդռէի գիտութիւնն և անկեղծութիւնն ամէն եղաշխիք կ'ընծայէին։

«Ի՞նչ մոլորութիւնու չը կրնար ասնել այդ երկու եղանակաց կարծեցեալ նոյնութիւնն։

«Առակօ ըսած էր Գօնդի համար. «Զոնի չափաբերական ո՛չ մեծ ո՛չ փոքր տիրոյս»։ «Արդարև»—կը պատասխանէ Պ. Լիդռէ— Պ. Գօնդ ըրած չէ երկրաչափական դիտեր, այլ ըրած է ընկերաբանական դիտեր։» Ա՜ա՛խ. Ահա ընկերաբանական դիտի օրինակ մը. 1850 Նոյեմբեր 10 ին, Պ. Լիդռէ գրեց Նուէնուլի մէջ յօդուած մը՝ Աբէմդեան խաչաբերի վերնագիրով, յօդուած որ ահմնմուած էր ապացուցանել թէ ընկերաբանութիւնն ալ դիտութիւն մ'է. «Երկու եղանակ կայ — կ'ըսէ — ապացուցանելու վարդապետութեան մը ճշմարտութիւն. մերթ ուղղակի հետամտութիւն, աշխատութիւն, ուսումնասիրութիւն, և մերթ այն վարդապետութենէ հետեւցուած զուշակութիւններ՝ որք կը համոզեն և կը յանկուցանեն բոլոր միտքերն ալ. դիտել և գուշակել նոյն բանն է. (ՈՒՇՈՒՈ, ՈՒ ԲԻԷՆՈՒՈ)։»

«Արդ պատահեցաւ որ, ըստ ուրում 1850ին կը վայելէինք խաղաղութեան բարիքներն՝ 1845էն ի վեր Պ. Լիդռէ ազատակէ. «Բայց խաղաղութիւնն նախատեսեալ է քան հինգ տարիէ ի վեր ընկերաբանութեան կողմէ։» Դժբախտաբար, յօդուածն հետագայ կերպով կը շարունակէ. «Այսօր ալ ընկերաբանութիւնն կը նախատեսէ խաղաղութիւնն ապագային համար այս փոխանցման ժամանակի, որը լրանէն յետոյ հանրապետական գաղափարակցութեամբ մը համոյն Եւրոպա միացած պիտ՝ ըլլայ և պատերազմաց վախճանն հասած պիտ՝ ըլլայ . . . »։ Պ. Լիդռէ խոյն կրեց պատրանք. Երբ 1878ին վերատպեց 1850ի յօդուածն, յաւելցուց այդ յօդուածի վրայ դիտողութիւններ, ուր՝ իր սովորական անկեղծութեամբ՝ կ'արտայայտէ այն վիշտ զոր կը զգայ իր նախնի ժամանակի միամիտ վստահութեան համար. «Այդ տարբարդ էջեր, —կ'ըսէ— կը տրտմեցնեն զիս. եթէ՞ հնար ըլլար ջնջել զայնս։ կը հակադիմեն յարաժամ այն դիպուածք հետ՝ որք կատարուեցան այդ էջերու հրատարակութենէն յետոյ . . . Հաղիւ արտասանած էի՝ մանկական եռանդեամբ մը թէ Եւրոպայի մէջ ո՛չ ևս տեղի պիտ՝ ունենային զինուորական պարտութիւններ՝ այլ նոցա պիտի փոխանակէին քաղաքական պարտութիւններ, երբ յաջորդաբար տեղի ունեցած Խրիմի մէջ Ռուսիոյ պարտութիւնն, Իտալիոյ մէջ Աւստրիոյ պարտութիւնն, Սրտոնի և Մէցի մէջ Ֆրանսայի պարտութիւնն և մօտերս ալ Պալքանայ մէջ Թուրքիոյ պարտութիւնն։»(2)։

«Այն գործ զոր Պ. Լիդռէ հրատարակեց 1879ին՝ Պանգենեզիսին, յեղափոխութեան և դրականութեան խորագրով, լցուած է պատրանքներով զորրը դրական վարդապետութիւնն նմա կրնայ տուաւ, քաղաքականութեան և ընկերվարութեան մէջ։ Եւ մերթ զարմանալի է այս։ Քաղաքագիտութիւնն և ընկերաբանութիւնն ո՞չ ապաքէն այնպիսի դիտութիւններ են, ուր ապացոյն այնքան դժուարին է։ Կարի բազմաթիւ են այն տարերք որք յառաջ պիտի բերեն լուծումն այն խնդրոյ զորս կը յուզեն։ Անդ ուր կը միջամտեն մարդկային կիրքերն, անա կընկալն ունի կատարել անհուն դեր։»

(Յաջորդ թուով.)

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ի ՄԻՋԱԳԵՏԱՑ

(Մեր յարգոյ Թղթակցէն)

Շար. եւ վերջ Եդեսիոյ նամակին

Անցեալ հինգշաբթի օր (22 ապրիլ) ժամ 6–7ի առեն մինչդեռ երկինք տեղատարափ կ'անձրեւէր, քաղաքէս 6–7 ժամ հեռուն ի խառան՝ Սէլմէն, Նպղըգ-խան և Միհարայ գիւղերու շարքն՝ իր տեսակին մէջ քսանեղի պատերազմ մը տեղի կունենար, վայրենաբարոյ Արար ցեղերու կողմէ, որոց վրայ խօսելու առիթներ ունեցած եմ արդէն։

2 տարի առաջ «Ուպէտ» ցեղին մարդեր «Ճըմէլան» ցեղէն 2 երիտասարդ կ'սպաննեն. կառավարութիւնն անհոգ կը դանուի յանցաւորները դտնել պատժելու մասին, և ասոնք կ'սկսի այս ցեղերու միջեւ այն դառն հակակրութիւն, յորմէ սարսափելի չարիք ցարդ շարունակեցին յառաջ դալ, որոց մինն է այն վերջին դէպք, որ շարժառիթ եղած է այս տողերուն։ Վերը նշանակուած ժամուն, «Ճըմէլան» ցեղէն Արաբացի հեծելոց լեղէան մը սրոք և դեղարդեամբք զինեալ կը յարձակի «Ուպէտ» ցեղին դիւղերուն վրայ, և «Ուպէտ»ներ եւս իրենց զօրութիւն կ'ամփոփեն և չարչարուք պատերազմ մ'է կ'ըսկսի, որ աւելի ապագային համար «չարագուշակ» լինել կ'սպառնայ։

Այս պատերազմի մասին առնուած տեղեկութիւններէ կիմանամք թէ «Ուպէտ»ի ցեղապետներ, նահապետական հանճարով շինուած հին հրացաններ էին, որք ընդ անձրեւով անգործածելի ըլլալով չկրցին հարուած արձակել։ «Ուպէտ»ներու այս անզգաստ վիճակէն օգուտ քաղելով «Ճըմէլան»ներ, ուժգնութեամբ յարձակեցան անոց վրայ և Ուպէտներէն 70–80 անձ որով և գեղարդեամբ վիրաւորելէն յետոյ 28–30 մարդ եւս սոսկալի անգթութեամբ դանակով ոչնչացուցին, չմոռնալով նաեւ ոմանց քիթն ու ականջները կարել։ Ճըմէլաններէն միայն 4 վիրաւորք ընկան։

(2) Պէտք է ըսել փառաւոր պարտութիւն, ըստ որում թշնամոյ վերկայութեամբն իսկ թուրք զօրականք յաղթեցին նշանաւոր քաջութիւն եւ խուսափելու թիւն։

Այժմ ի խառան՝ ռազիլխանութիւնն իւր հարուցած նշանակութեամբ կը թաղուի։

Ցեղայոց ընդհանուր դատախազն, Եզեռնագատ ատենի անդամոյ մին և քաղաքային բժիշկն ուղեւորեցան ի խառան ՀՆՈՒԹԻՒՆ Ս'ԸՆԵԼՈՒ համար։

Կըսուի թէ ճըմէլաններու շատեր խառանէն քաշուած են (անշուշտ առժամանակեայ կերպիւ) դեպի ներքին անապատ, որոյ մէկ ծայր Պաղտատ կը հասնի։

Այժմ իրաց վիճակն ինչ որ ալ լինի, աւելի քան զամենայն այս սայդ է որ սոյն հակընդդէմ ցեղեր ներկայ դէպքերէն չափազանց յուզեալ, յեռ այսորիկ չարունակ չաբիք պիտի տեղան իրարու դէմս։ պիտի մոհացնեն երկրագործութիւնը խառանու պէս արդաւանդ երկրի մը մէջ, և այս տխուր կացութիւն պիտի շարունակէ այդ կողմեր, քանի որ ԷՐԷՖԵՆԴՐՈՒՆԵՐՆ Արաբական և Քրդական ցեղերու համար դարերով «Թարմ պահուելու արժանի» խնդիր մը համարուած է։

«Կառավարական խառութիւն» այս տեսակ ապերասան ցեղերու համար ամենէն անհրաժեշտ պէտքն է։

Եւ երբ կը խորհիմ թէ այս քանի մը բառերով պիտ չխօսեցայ, յոյնժամ հարկ կ'ղդամ ցաւելու հետեւեալ իրողութիւն յիշելով։

Դրեթէ 4 տարի առաջ, խառանու աղմկալից վիճակը կառավարութեան ուշադրութիւնը գրաւած և վասն այսորիկ Եդեսիոյ Թուրք երեւելիներէն վասեմ Ալի պէյ բարեկարգութիւն հաստատելու պաշտօնով անդ դրկուած և յաջողութեամբ դարձած էր։ Բայց 9 ամ

ԳՈՒԿՈՄՈՅԻ

ԼՈՆԴՈՆԻ ՀՈՒՅՍԻՍ ԿՈՄՊԱՆԻԱՆ

Լ. Ֆ. Ֆրանսիս, Ընդհանուր Տնօրեն։

ԳԼԽԱՎՈՐ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉ

Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ։

ԳԼԽԱՎՈՐ ՓՈՓՈԽԱԿԱՆ ԳՐԱՍԵՆՅԱԿ

(Սահմանադրեալ 1100 տարի վերայ հայտնի)

Լիազորեալ 3 անգամ, ՀԱՀ 110 22 1/2 տ

Ընդհանուր Ֆոնդ՝ 22 352 1/2 տ

Փոխարեն 3 » Ֆր. 22 352 1/2 տ — Օտար մեր

Ընդհանուր Ֆոնդ՝ 44 704 1/2 տ

Լիազորեալ 1 դրամով։

ԳԼԽԱՎՈՐ ԳՐԱՍԵՆՅԱԿ ՓՈՓՈԽԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

(Սահմանադրեալ 1100 տարի վերայ հայտնի)

Լիազորեալ 21 տարիով։

Ընդհանուր Ֆոնդ՝ 1 տարի։

ԳԼԽԱՎՈՐ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉ

ԲՐԻՏԱՆԱԿԱՆ ՕՏԱՐԱՆ

ԳՈՒԿՈՄՈՅԻ

ԼՈՆԴՈՆԻ ՀՈՒՅՍԻՍ ԿՈՄՊԱՆԻԱՆ

Լ. Ֆ. Ֆրանսիս, Ընդհանուր Տնօրեն։

ԳԼԽԱՎՈՐ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉ

Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ։

ԳԼԽԱՎՈՐ ՓՈՓՈԽԱԿԱՆ ԳՐԱՍԵՆՅԱԿ

(Սահմանադրեալ 1100 տարի վերայ հայտնի)

Լիազորեալ 21 տարիով։

Ընդհանուր Ֆոնդ՝ 1 տարի։

ԳԼԽԱՎՈՐ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉ

ԲՐԻՏԱՆԱԿԱՆ ՕՏԱՐԱՆ

ԳՈՒԿՈՄՈՅԻ

ՀՅՈՒՍԻՍԱՅԻ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԱՆՄԱՀԱԿԱՆ ԿՈՄՊԱՆԻԱ

Insurance company

NORTH BRITISH AND MERCANTILE

Գլխաւոր գրասենեակ՝ Լոնդոն, Ֆենչըրչ Սթրիթ 1

Գլխաւոր գրասենեակ՝ Էդինբուրգ, Սենթ Էնդրյուս Սքուեր 1

Ընդհանուր Ֆոնդեր՝ 2,000,000 Լիրա

Վճարեալ Ֆոնդեր՝ 250,000 Լիրա

Ընդհանուր Ֆոնդեր՝ 1,186,690–1,608,690

Գլխաւոր գրասենեակ՝ Նիւ Եորք, Ուոլ Սթրիթ 150

Գլխաւոր գրասենեակ՝ Սան Ֆրանսիսքո, Մոնթգոմերի Սթրիթ 232

ԳՈՒԿՈՄՈՅԻ

Insurance company

NORTHERN

Assurance company

ԳՈՒԿՈՄՈՅԻ

BROTHERS

JONAS BROOK

ԱԼԿՈՀՈԼԱՅԻՆ ԽՄԻՉՔԵՐ

ALCOOL DE MENTHE MITCHAM

Intallible contre les indigestions, coliques, maux d'estomac, maux de cœur et de nerfs.

ԳՈՒԿՈՄՈՅԻ

ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄ ԼՈՒՍԱՎՈՐՎԱԾ

Ի ՏԱՐԵԼԻՆ ԱՌԱՎԵԼՈՒԹԻՒՆ

ԳԻՅՈՎԱՏ–ՍԻՍԻՆՍՈՒ

Ի. Ա. ԻՎԻՖԻՆ

ԳԻՅՈՎԱՏ–ՍԻՍԻՆՍՈՒ

Ի. Ա. ԻՎԻՖԻՆ

ԳՈՒԿՈՄՈՅԻ

ՍԻՍԻՆՍՈՒ ՎԱՂՈՒՑՈՒՄՆԵՐԸ